

REVISTA ISTORICĂ

Anul XVII, N-le 1-3.

Ianuar-Mart 1931.

**DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE
N. IORGA**
cu concursul
mai multor specialiști

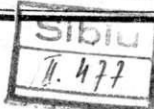

SUMARIUL :

- N. Iorga* : O nouă mărturie cu privire la Războiul de Independență.
 " " Ernest Curtius la noi.
 " " Ruinele Piuș-Petrei.
 " " Pentru istoria învățămîntului.
 " " Cărți reprezentative în viața omenirii. — Revoluția franceză prin martori oculari: III. D-na de Campan. IV. D-na de la Roche-Jaquetain.
 " " Cinci comunicări la Academia Romină: I. Evanghelia grecească a lui Șerban-Vodă Cantacuzino. II. Înscirerea ca student a lui Despot-Vodă. III. Tipărituri românești necunoscute. IV. Șarlatani domnești pe la 1600. V. Încă o precizare asupra lui Despot-Vodă student în medicină la Montpellier.
Anton Oprescu : Documente musicale din vremea lui Cuza.
N. Corivan : Din corespondența lui Vaillant.
Dări de samă și Cronică de N. Iorga.

1931

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

EXEMPLAR LEGAL.

Prețul 30 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DARI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

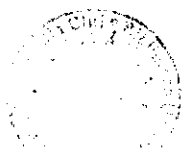
Anul al XVII-lea, n-le 1-3.

Ianuar-Mart 1931.

O nouă mărturie cu privire la Războiul de Independență

Cartea doctorului Regan despre războiul din 1877-8 (*Mit den Türken gegen Russland, 1877-78, Kriegserlebnisse eines Arztes...*, autorisierete Uebersetzung von H. von Natzmer, a 3-a ediție, Stuttgart [1914]), are și știri despre noi.

Venit pe Dunăre până la Rusciuc, apoi cu trenul la Varna și de aici pe Mare, la Constantinopol, dr. Regan, un Australian, trecut prin Anglia, se îndreaptă spre Tatar-Bazargic și Sofia. De aici trece la Niș și Orhanie, apoi la Vidin, unde era atunci Osman-Pașa, biruitorul de la Zaiclar. Vede de aici pregătirile de apărare ale „vasalilor“ români. „Zi și noapte“ se lucrează la Calafat și se așează tunuri pe întărituri (p. 55). De altfel Osman comandase la Calafat în timpul războiului Crimeii și bătuse „20.000“ de Ruși (*ibid.*). La Vidin domnește „dysenterie, boli de plămâni și malaria“, combătute de trezeci de medici, între cari „un supus engles“ de rea reputație. Pe acolo trece, spre Rusciuc, căpitanul frances Bouchon și se oprește în Vidin Fitzgerald, corespondentul ziarului „Standard“, apoi Power de la „Daily Telegraph“, desemnator, înlocuit în urmă cu Nic. Leader. Sosesc și două regimente egiptene cu prințul Hasan. Buni ofițeri, bună echipare; excelentă muzică. Ei vor lupta supt Izzet-Pașa contra noastră (pp. 60-1). Un medic turc, Osman-Efendi, făcuse studii la Paris. Ca medici germani, Kronberg și Busche. Pentru armistițiul cu Sîrbii confidentul lui Osman, negustorul armean Zara Dilber-Efendi, pregătește un bal, trecînd Dunărea ca să cumpere cele necesare. Osman apare înire soțiile celor doi medici nemți. Vre-o șaiszeci de doamne danțează, cîteva Bulgarce, cele mai multe Evreice spaniole. Și cîteva „Romînce de iunonică statură“ (p. 64), alături cu ceva Levantine, Italience, Grece și „două-trei Sîrboaiice“. Două Grece născute la noi. De la Craiova se adusesse și bufetul și decorațiile de coșlion (p. 66).

Se adună pentru războiu, cu provisiile necesare, treizeci și cinci de batalioane de infanterie, ceva escadroane și baterii. Foarte bună disciplină și un spirit ales.

În Maiu sosesc doi ofițeri români de la Calafat. Cu unul din ei, „Giorgione“ (Gheorghiu?), se împrietenește doctorul tânăr de douăzeci și doi de ani. Regan e poftit de dînsul la Calafat. Pleacă fără a-și cere voie de la Osman: poartă haine europene și fes. La vama românească e privit lung, dar i se dă drumul.

Calafatul avea 3.000 de locuitori. În cafeneaua de acolo îl bucură că „e mutat iarăși în lumea Apusului“. Cuțite, furculițe, scaune, oameni îmbrăcați ca în Vest.. Toate casele sînt pline de soldați, locuitorii fiind în cea mai mare parte fugiți. „Giorgione“ își duce prietenul la dejun cu dînsul. Camarazii lui vorbesc în mare parte nemțește și caută să descoase pe medicul anglo-turc. „Totuși erau extraordinar de politicoși și-l duseră după-amiazi la primblare, unde a auzit o excelentă muzică militară“ (p. 73).

E reținut și la masa de seară. E așezat lingă general. I se cîntă arii engleze și i se servește șampanie. El se crede dator să înșele pe viitorii dușmani, vorbindu-li de cei 100.000 de oameni din Vidin, de cele 400 de tunuri; ba se face pe el însuși maior. A doua zi, pleacă (pp. 73-5).

Regan descrie începerea ostilităților (p. 79 și urm.). Era cu maiorul Stracey, mai târziu șeful gardei scoțiene, venit de la Chișinău, unde văzuse oastea Rușilor, cînd cade înțaiia ghiulea. Era răspunsul la aceia pe care o trimisese o canonieră turcească la Calafat. Femei speriate, Turci bătrîni, cari iese cu pușcă lor veche în prag. Evreicile spaniole se ascund supț saltele la zidurile cetății, Turcoaițele în firdolele unei porți a acesteia. În trei ceasuri se omoară o femeie și se rănește un copil. Brutarii și măcelarii se ascund în pivniți. Seara bombardamentul reciproc începe din nou. Turcii trăgeau contra unei luntri cu soldați spre țermul român. Vasul e aruncat în aier de un monitor turcesc, ceva mai departe. Se arată că Românii au atîns un spital pentru că nu puteau îndrepta focul altfel. Scene din miseriile războiului se presintă pe urmă.

Cerchesi trec Dunărea pentru pradă. Caili sînt fînuiți de-asupra apei prin dubase (bășici). Seucid sentinelele noastre pentru ca apoi să se prade vitele, vre-o patru sute (pp. 84-5).

Până la 27 Iulie Turcii au abia doisprezece morți și douăzeci de răniți. Românii nu nemeresc ținta. Vrînd să atingă un monitor, cele șase baterii ținesc lîngă consulatul austro-ungar, apoi în cetate, fără mult folos. Osman conduce din partea sa focul și îmbrățișează pe tunarul care a nemerit de trei ori.

Se arată planul, neacceptat, al lui Osman. Să lase la Vidin douăsprezece batalioane și cu alte nouăsprezece și armele speciale el să meargă spre armata de Est, luînd în cale garnisoana din Rahova, ca să se unească apoi cu cea din Plevna, retrasă fără luptă de la Nicopol. Cu toții ar fi înaintat spre Lovcea, de acolo spre Tîrnova, pentru ca, și în acea armată de Est, să treacă din Șumla (*sic*) spre Siștov ori, dacă Rușii nu permit executarea ultimei părți a planului, să se fortifice la Lovcea, în fața Balcanilor (pp. 88-9). Astfel s'ar fi avut ofensiva. Ministrul de Războiu, Redif-Pașa, nu înțelege deocamdată. La 10 Iulie, cînd Osman e liber a face tot ce vrea, era prea târziu. Ordinul de plecare e din 12 ale lunii (p. 89). Pleacă nouăsprezece batalioane de infanterie, un regiment de cavalerie și cînzeci și opt de tunuri. Atmosfera morală e extraordinară; condițiile materiale excelente.

Se merge la oarecare distanță de Dunăre de teama Calafatului. Cînd Românii întrebunțează tunuri grele, se caută locuri mai ferite (p. 91). Se trece de la Arciar-Palanca la Crivodol. Se află luarea Nicopolei și atunci Osman pornește „teribilele marșuri forțate” spre Plevna. Regan sparge în cale un curgan și culege obiectele antice.

În luptele de la Plevna autorul vorbește mai numai de casurile medicale ce i se presintă. Întărirurile de la Grivița sînt pe larg descrise (p. 189 și urm.). Regan vede pe Romîni la Nordul și Nord-Estul redutei. Atacul e presintat pe scurt fără a li face parte deosebită (p. 192 și urm.). Aici se află și desemnatorul german Lauri. După Grivița, Osman refuză să vorbească unui parlamentar rus, care-l chiamă la generalul lui, ci cere să aibă în față pe Domnul României (p. 214). Totuși el trebuie să accepte întvederea. Îndată divisia a 4-a românească „înaintează cu șanțurile până la aproape șase sute de metri la Est de Baș-Tabia” (p. 217). Aici comandă Sadic-Pașa (*ibid.*).

Rănit, doctorul se duce la Constantinopol, de unde trece în Asia.

N. Iorga.

Ernest Curtius la noi

Între călătorii cari au trecut pe la noi fără a se opri mai mult e unul al cărui glorios nume științific va uimi și pe alții cum m'a uimit pe mine.

Numai dintr'o scrisoare a lui datată Buiucderè, 25 August 1871, știm că el a trecut în vara aceluși an prin „imensele întinderi plâne ale Banatului“, că trenul s'a oprit la Baziaș, unde „toată populația s'a suit pe un mare vas“, că acel vapor, *Orient*, și mai mare, aștepta la Severin, unde Ernest Curtius s'a scoborât. Aici se adaugă la expediția care se îndrepta spre Asia Mică, expediție din care făcea parte și viitorul istoric al Imperiului bizantin, Heinrich Gelzer (de la el avem scrisorile, în articolul *Wanderungen und Gespräche mit Ernst Curtius*, din *Ausgewählte kleine Schriften*, Leipzig 1907, p. 246 și urm.), un alt învățat german, Stark, și profesorul Marchi din Florența. Mulți Români se întorc de la băi la București: i se par lui Curtius că se bucură foarte de victoriile germane contra Francesilor: „Die Gesellschaft bestand meistens aus rumänischen Familien die aus den Bädern nach Bukarest heimkehrten. Wir machten einige interessante Bekanntschaften und fanden bei Österreichern und Rumänen einen feurigen Enthusiasmus für Deutschland“. *Ce n'ar fi de făcut*, strigă el, *în domeniul culturii* („was sind hier noch für Kultur Aufgaben zu lösen“)! Term gol de ambele părți ale Dunării. De la Rusciuc se iea trenul spre Varna, pentru a se îmbarca de acolo pentru Constantinopol.

Întoarcerea se face pe la Atena.

N. Iorga.

Ruinele Piuă-Petrei

Sînt mulți ani de cînd am tipărit în *Studii și documente*, V, un act din Tîrgul-de-Floci, locul de desfăcere al linii Mocanilor din Bărăgan, pe lângă care de sigur încă de atunci era și, ca piuă pentru lucrul sumanelor, piua unui Petre, localnic sau Ardelean, de unde numele de Piuă Petrei; aproape fiind vărsarea lină, largă, a Ialomiței în Dunăre, un sat al Curii Ialomiței era alături. Trei nume pentru așezări vecine care s'au putut confunda, unul din ele dispărînd, acela al Tîrgului, după ce viața

înfloritoare a ciobanilor Bărăganului, atinsă și, pe la 1830-40, de Codru Drăgușanu în Călătoriile sale, a încetat.

Acuma, din acel Tîrg, pe care la 1594 l-a întrebuințat Mihai-Viteazul în lupta cu Turcii dunăreni, cuibăriți în puternicul cuib de la Hîrșova, în față, n'a rămas nimic decît *siliștea* și în această siliște sînt ruinele unei biserici din care s'a păstrat, făcută din bună cărămidă, numai o parte a păretelui din dreapta. Două pietre, dintre care una cu inscripție slavonă aproape neinteligibilă, iar alta de la capătul Domniei lui Brîncoveanu, stau încă la locul pe care-l aveau în biserică. O altă piatră, de marmură, pomenind pe un Grec mort, înîmplător, în aceste părți, a fost transportată la biserică nouă din oraș, unde e întrebuințată la un stîlp al pridvorului.

N. I.

Pentru istoria învățămîntului

Între niște documente contemporane care mi s'au încredințat, găsesc pe aceste două care privesc istoria învățămîntului privat prin pensioane: BCU Cluj / Central University Library Cluj

„1. Eforia școalelor.

Eforie împuternicează pe dumneaei Elena Becereasca a deschide o școală externă de fete în capitala București, pentru învățăturile elementare în limba rumînească dupe programa de învățături ce a încunoștințat Eforiei și dupe cererea ce a făcut.

Doamna Becereasca se îndatorează ca la fiecare șase luni să adreseze Eforiei o programă în care se vor arăta cu deslușire învățăturile ce se predau și cățile ce se întrebuințează. Programă va fi însoțită cu o listă în care se vor trece numele pronumele școlarilor, vîrsta și profesia părinților.

Deosebit va îngriji doamna Becereasca ca de odată cu învățătura, ce trebuie să aibă drept temei religie și morala, să deprinză pe tinere prin pilde la fapte și obiceiuri bune, însușindu-le în inimi cucernicie către cele sfinte, iubirea de buna orînduială și de patrie.

Director, P. Poenaru.

Secretar, N. Iliescu.

(Pecetea „Eforiei școalelor“, cu vulturul încoronat.)

No. 1227.

1847, Noem. 5.

București.

2.

„Dreptate, frăție,
Doamnei Elenca Becereasa.

Potrivit cu deslegarea dată de quătre Onorabila Locotenență pentru înființarea scólelor de fete, Ministeriul orânduește pe Dumnéta învățitoare la scóla în despărtirea vopselei roșu, cu salariul de cinci sute lei pe lună, quare se va începe de la 15 ale curgătorei luni, și cu îndatorire qua Dumnéta să porți îngrijirea aquei scoli, locuind într'nsa, și privegînd asupra scolarelor în toate órele în quare aquesté se vor afla în scólă.

Salutare și frăție.

(Ministrul Instrucției publice) I. Eliad. Secr. N. Ilescu.
N. 1003.

1848, Septemvrie 13.

Bucuresci.“

N. I.

Cărți reprezentative în viața omenirii. -- IV.

Revoluția francesă prin martori oculari.

III.

D-na Campan.

Nici d-na de Genlis, legată de Casa de Orléans, nici d-na de Oberkirchen, amestecată numai în lumea din preajma Curții, nu pot lămuri asupra teribilei tragedii care s'a mîntuit cu decapitarea a patru din membrii Casei de Franța și cu moartea în părăsire și degenerare a copilului „Ludovic al XVII-lea“.

Pentru a ști ce s'a petrecut mai ales în micuțul cap al Mariei-Antoinette, în zilele cînd ninsoarea nenorocirilor a luat locul pudrei recepțiilor și balurilor, trebuie întrebată prietena care i-a stat așa de aproape până în ziua cînd coroana Sfintului Ludovic a luncat de pe biata căpățină mare și grasă a nenorocitului Ludovic al XVI-lea.

Primită la Versailles la cinsprezece ani, reținută ca lectriță la cele trei bătrîne uitate de Dumnezeu care erau fetele semi-polone ale lui Ludovic al XV-lea, pentru a fi măritată cu fiul secretarului regal Campan, d-ra Genest n'aducea cu dînsa un trecut ca al celor două doamne care au fost înfățișate mai sus. Ceia ce interesează aici la femeia care mai târziu numai se va ocupa de chestii

de educație, fiind numită supt Napoleon directoare a școlii pentru fetele și surorile membrilor Legiunii de onoare și ajungând astfel a scrie cunoscuta carte *L'éducation des femmes*¹, sînt știrile pe care le poate da despre atîta lume care i-a trecut supt ochi ori pe care a văzut-o și în ceasurile cînd alți ochi nu se opriau asupra feței lor contractate de durere.

L-a văzut pe Ludovic al XV-lea, cel calificat de decăzut și putred. Și aici impresia e favorabilă: „mers ușor (*démarche aisée*) și nobil; își purta capul cu multă demnitate; privirea lui, fără a fi severă, era impozantă“; foarte politicos cu oricine. Dar, cît se poate, nu face nimic. Administrația, finanțele, diplomația, războiul privesc pe miniștri. Îl auzi zicînd: „ei au vrut așa; ei au crezut că era mai bine așa“. Are pasiunea retragerii și voluptatea vulgarității; ceva din *laisser aller* a soției moarte pare a fi trecut asupra lui. Nu dorește nimic mai mult decît „să separe pe Ludovic de Bourbon de regele Franciei“. Plăcerea-i e în vînătoare, în „micile călătorii“ — *les petits voyages* —, la Compiègne, la Fontainebleau, la Choisy. Se anunță adesea „Le roi ne fait rien aujourd'hui“. Stă acasă, *le débotté du roi*—, deschide cu îngrijire ouăle, face cafea. Societatea i-o țin fetele: Adelaida, cu care fierbe cafeaua, infirma Louise-Victoire, — pentru el Loque, Chiffe, Graille, Coche —, crescute la mănăstire, ceia ce nu le împiedecă de a ști, pe lîngă italiană, englesă, matematică, și ceasornicăria, cîntarea din cornul de vînătoare și menuetul, asupra colorii căruia discută cu pasiune.

Crescut de abatele de Radonvilliers, care-l învață bine englezește — de poate traduce pe Milton —, istorie și geografie — face hărți —, nepotul de fiu, al șasesprezecelea Ludovic, e greoiu în mers, melancolic la față, buhos, cu glas neplăcut, discordant, neglijat, aplicat la grosolăni, până la aceia că trimite unei „filosoafe“ un vas de noapte cu, în fund, portretul lui Franklin, darnic în *coups de bouloir*, meticulos, cu ceas fix de culcare și despreț pentru petreceri (o singură dată l-au tîrît la bal mascat), preferînd paiatii. Dar judecă teatru, e pasionat de Molière și socoate *Le Mariage de Figaro* ca fiind un fel de *conchetto*. Are aptitudini de mecanic și zidar, și-i place vînătoarea. De Maria-Antoinetta, sfătuit de Vauguyon, guvernorul său, ar fi vrut să se despartă; a apărut apoi la braț cu dînsa, și la urmă s'a isolat pentru exercițiile lui violente.

¹ V. Jules Flammermont, *Les Mémoires de Madame de Campan*, Paris 1889.

Dar e milos și binefăcător: cînd la nuntă se întîmplă o nenorocire în public, el împarte familiilor victimelor venitul lui pe un an; cînd se naște Delfinul, dă de bucurie mîna oricui.

Maria-Antoinetta însăși vine la cinsprezece ani din Viena ei, unde mama n'a avut voie să-și educe copiii, dar li impune aspru o viață une ori teribilă (arhiducesa Iosefa e silită a-și face rugăciunea unde murise de vărsat soția lui Iosif al II-lea). De acolo păstrează iubirea pentru pînițile de acasă, amintirea unei vieți patriarcale, cu ducele de Lorena cerînd în biserică, cu pălăria întinsă. Știe italienește de la poetul în vogă, Metastasio, franțuzește de la abatele Vermond, foarte influent; face traduceri din poeți, dar nu din cei germani, căci se preface a nu cunoaște limba; descifrează musică; însă „niciodată n'a fost princesă care să fi avut o silă așa de hotărîtă pentru toate lecturile seriose“.

A fost luată de Ludovic prin procurajă, Louis de Rohan, un fanfaron de lux, ținînd locul princiarului soț. I s'a dat o severă damă de onoare, contesa de Noailles, căreia i se spune Madame l'Étiquette. A venit speriată de forme și stîngace, și a găsit la Curte pe „dama foarte ușurată“ în tovărășia căreia trăia socrul, marchisa de Pompadour. Soțul nu-i poartă grija și, copilăroasă cum era, cu toată imperiala ei mîndrie habsburgică, s'a surprins cîntînd cu Garat. Merge la balul mascat al Operei cu cei doi frați ai regelui și găsește că e amuzant să fie în trăsura de stradă¹.

Dar e relativ bine crescută și o jignește nesimțirea bărbatului ei; îi place simplitatea: caută lumea de la țară, mielușei cîmpului, ca și locuințele umile de lucrători. Se îngrijește de bolnavi, de răniți, iea să crească un copil pe care erau să-l calce caii. Cînd se va și regină, va scoate sincerul strigăt de spaimă: „Doamne, călăuzește-ne, ocrotește-ne; ajungem prea tineri a guverna“.

Ludovic al XV-lea a distrus toate formele, și cele mai neapărate, și cele mai respectabile. Ce mai e acum un rege și o regină! La Versailles, cînd Maria-Antoinetta „întră în salonul ei, femeile nu părăsesc pianul și nu încetează lucrul la tapițerie, bărbații nu suspendă nici partida de biliard, nici cea de trictrac“. Cînd se joacă la Palat comedie, vin atîția, și, cînd niște ofițeri sînt refuși, se pot supăra; lumea rîde de joc: „royalement mal joué“. La Marly, „seara, pentru a fi admis la jocul de cărți al reginei, era de-ajuns pentru orice om bine îmbrăcat să i se spuie numele și să fie pre-

¹ C'est moi en flacre: n'est-ce pas plaisant?

sintat de un ofițer al Curții ușierului salonului de joc“; femeile nepresintate priviau din balcoane. Unele doamne jucau pe bani în numele bărbaților cari li plăteau. „Oamenii bogați și marii jucători din Paris nu lipsiau o singură seară din salonul de la Marly, și sumele pierdute sau cîștigate erau totdeauna foarte însemnate.“ Vin și de aceia cari nu pot apărea fățiș sau, cum se zicea: *en polisson*; între alții, bancheri, ofițeri în retragere.

În politică, regina se va amesteca mai târziu numai, după moartea lui Maurepas și a lui Vergennes și retragerea lui Calonne, ea aducînd pe Loménie. A avut și față de Adunarea din 1789 ideia ei: să ție ședințele la patruzeci până la șazeci de leghi de Paris.

Între frații regelui, cel mai mare, contele de Provence, cu mai multă demnitate decît fratele său încoronat, dar desagreabil la văzut prin proporțiile căpătate de tînăr, e un literat, care face și răspîndește versuri și cunoaște clasicii. Vioiu, simpatic, elegant, plin de spirit e al doilea, contele de Artois, care se bate în duel cu ducele de Bourbon. Soțiile lor, Savoiarde, n'au calitățile lor: a celui d'întăiu, Clotilda, „gros Madame“, are doar ochi frumoși, cealaltă e mică și cu nas mare, ambele însă insignifiante; regina stă bucuros cu dînsule. În schimb, Monsieur dă o petrecere fără păreche Mariei-Antoinettei, cu „toate femeile plăcute din Paris“, represintînd, în „boschetele Armidei“, ciclul lui Carol-cel-Mare, cu baletе conduse de Vestris, de Picq, maestrul de danț al Curții Rusiei, cu jute înviate din evul mediu: *course à la tête noire, à la lance*. Dulcea soră a regelui se ține totdeauna la o parte.

Dintre colaterali, Orléansii, stînd la Paris, măgulesc demagogic populația: foarte tînărul duce, rău crescut, va face ca, la 4 Maiu 1789, să se strige în fața reginei: „Vive le duc“. Ei visează de o nouă dinastie...

Cîteva tipuri de curteni, ici și colo. Curiosul cavalер de Éon, femeie sau bărbat, lector al princesei Elisabeta, căruia bătrînul rege-i impune a se îmbrăca femeiește; Rohan, care sperie Viena cu luxul său, oprind la Viena spre marele scandal al populației o procesiune pentru ca să treacă el în haină de vînătoare; ridiculul și lamentabilul Castelan, *l'amoureux de la reine*, care se ține ca umbra de dînsa; alt candidat la inima ei, Besenval, care laudă munții Svițerei sale și, la un moment dat, se aruncă prostește la picioarele princesei adorate.

Miniștrii: Maurepas, cu care se începe domnia, Aiguillon, prie-

tenul ultimei țiuoară a lui Ludovic al XV-lea, Madame du Barry, Vergennes, Terray, Maupeou, Ségur, voit de regină, Calonne, numit contra ei, St. Germain, care desființează Casa militară, afară de o sută de jandarmi și cheveau-légiers, reformați și ei de rege la 1787.

Și femeile: Cahonette de Villers, care se presintă ca favorită și la care se află scrisori falsificate, contesa Jules de Polignac, de care e ca amoretată regina; tinerica princesă de Lamballe, un fel de fiică adoptivă a ducelui de Penthièvre, din care regina face supr-intendenta ei.

Și aici portretele Suveranilor și prinților, oaspeților străini sau mențiuiri privitoare la dînșii. Ecaterina a II-a, care scrie Mariei-Antoinettei: „Regii trebuie să-și urmeze calea fără să li pese de strigătele poporului, cum luna trece înainte fără a fi oprită de lătratul cînilor“; „contele Nordului“, Moștenitorul rusesc Pavel, care se plînge că teribila lui mamă nu-i permite a-și ținea nici cîni. Englesii, foarte bine primiți, ca fiind la modă, și de regină, după pacea americană. Arhiducele Max, care vrea să vadă pe Buffon. Mai ales Iosif al II-lea, fratele reginei, care stă la „cîrciumă“, adecă la otel, Versailles pîrîndu-i prea mare și cu prea mulți „*polissons*“, întrebunțează expresii „ciudate“ (*choses spectaculeuses*), își bate joc de etichetă, muștră pe regalul cumnat că nu-și cunoaște Parisul, Franța, pe soră că nu cetește ce semnează, că se vîpșește (*mettez du rouge en furie, comme madame*), că e zvăpăiată¹, care rîde de curțile din Neapole, Parma și chiar Viena, care critică pe miniștrii francesi și se plînge că nu află tratate de finanță și administrație. Pe Voltaire însă nu vrea să-l vadă: „ca Suveran, se folosește de ideile sectei, dar nu vrea să între în ea“. Candidat la mîna Elisabetei, nu găsește un cuvînt să-i spuie. La Operă e presintat cu sila de regină, dar lumii îi place pentru ciudățenia și bunătatea lui, pentru simplicitatea lui afectată.

Distracție multă nu e la această Curte pe care o vedem așa de strălucitoare. Se mulțâmiau cu puțin, cu biete prostii de salon. „Cîntecul nou, gluma (*le bon mot*) zilei, micile anecdote scandaloase (*le bel esprit*) erau izgonite... Afară de rege, plăcerea singură ocupa această familie tînără. Se joacă jocuri stupide, de copiii mari cari nu știu de ce să se apuce: *la guerre-paupan, le desem-*

¹ Elle est bien étourdie votre jeune reine, mais heureusement cela ne vous dépiait pas trop à vous autres Français.

palivos, anijoaca (*le colin-maillard*). Regina însăși zbucescete în risuri prostești, care jignesc. Se dau parodii cu actori de la Operă și dănuitoare, *garden parties*, la modă. Se chiamă Parny, poetul eleganțelor, pentru rari lecturi teatrale. Regina, fiind însărcinată, organizează concerte pe terasă noaptea și pe întunec i se face curte. Când și când la St. Cloud, unde e palatul *de par la reine*, la Marly, cu pavilioanele lui, între care al Soarelui. În genere, „nicio demnitate; cît despre veselie, nici vorbă.“ Eticheta însăși se pierde: regina nu păstrează, licențiind femeile, decît trei valeți.

Și totuși Maria-Antoinetta a făcut să se publice Metastasio, contele de Provence chiar Tasso. Din cînd în cînd se caută la Paris, unde acum e centrul întregii vieți— și ce e Revoluția francesă decît revanșa Parisului asupra trufașului Versailles? —, plăceri de un ordin superior. Alături de bufonii aduși pentru regină, rămas același copil alintat, Glück, Puccini, Grétry. Se joacă *Armida*.

„Poporul“ nu arată nicio dușmănie acestor ușurateci zbeguiți, cari-și pierd vremea, așteptînd să-și piardă capul. Lumea se strînge la grilele pavilionului la Muette în primele timpuri după suirea pe tron: oricine poate vedea cum mîncă familia regală; de aceea, ca și la teatru, aplaudă. La încoronare, regele merge prin mulțime și se știe că, primind coroana pe frunte, a știut să spuie că-l supără (*elle me gêne*). La nașterea Delfinului, lumea se săruta pe străzi. Ca în evul mediu vin să aducă omagiile lor breslele — și cioclii, — cînzeci de „*dame de la hale*“, conduse de una în mătasă neagră, unele și cu diamante, cetîndu-se de pe un evantaliu un discurs făcut de La Harpe. „Poporului îi plăcea să vadă trupa Suveranilor lui și a unei Curți strălucitoare defilînd supt arbori.“

Dușmănia e la Curte. Acolo fierbe fronda. Toată lumea vechii monarhii pîrăște, inventează, ațîță. De ce nu e vinovată biata străină adusă de lipsa ei de noroc în această mîndră țară pe care de fapt o iubește, cu care s'a confundat? Pentru luxul cu M-lle Bertin, pentru noile coafuri enorme, pentru clădirea „vienesă“ a Micului Trianon. Și ceata criticilor desfrînați cîntă:

Petite reine de vingt ans,
 Vous qui traitez si mal les gens,
 Vous repasserez la barrière.

Afacerea Colierului e diabolica răsbunare a ofensațiilor și refusațiilor. Regele va fi, pentru nobili, îndată ce încep mișcările, *le soliveau*,

le béat, le pauvre homme. Iar în acest timp Parisul aclamă pe revoluționarul american Franklin, care trece cu plete lungi nepudrate, în costumul lui de „cultivator american“; i se pun pe cap cununii de lauri, portretul i se vinde pe stradă, femeile și-l smulg și-l sărută.

Cînd Adunarea de la Versailles își iea caracterul „național“, *ceia ce înseamnă revoluția întreagă*, d-na Campan, care e acolo, lingă regină, arată firele țesute contra Suveranilor. Delegaților li s'a spus că regele e un Gargantua și că regina risipește pe lux averea țerii, că la Micul Trianon e o cameră cu diamante și coloane de safire și rubine, pe care vor neapărat s'o vadă, mai târziu că regele a minat sala Adunării. Ducele de Orléans plătește agenți ai ambiției sale: St. Huruge, care a fost la Bastilia. În Octombrie, între *poissardele* care vreau pe regele la Paris sînt persoane care-și ascund fața și știu perfect tot ce e la Versailles. Foulon a denunțat în scris aceste uneltiri.

De la început, defectiunea e generală. O întreagă clasă părăsește pe rege, crezînd nebunește, nu că se poate salvă în revoluție, dar că revoluția, pe care de fapt ea a pregătit-o, e *a ei*. Cînd se discută, la jumătatea lui Iulie, după luarea Bastiliei, dacă regele să vie la Paris ori să meargă cu oastea și regina ardea hîrțile ei, trupele pleacă, artileria amenință a-și întoarce gurile contra palatului. Abia cu doisprezece *gardes du corps* și „garda burghesă“ din Versailles pornește Ludovic spre cea ce nu mai e capitala, ci poate și închisoarea lui. Cînd s'a format de ambiția lui Lafayette, întorsul din America, „Americanul“ — în Octombrie, cînd se strigă la Versailles *Vive le roi*, un deputat întreabă: „Ce-ar zice America?“ —, garda națională, musicanții, servitorii regelui ajung locotenenți și căpitani. Gardele franceze trec la revoluție, grenadierii de la Versailles, singura trupă rămasă, se duc noaptea.

Pentru a nu rămînea fără pază, regele chiamă regimentul de Flandra. Trupă neinfectată, ea fraternizează cu puțini *gardes de corps*. De aici serbarea regalistă a cocardelor albe. Familia regală se hotărîse să nu vie: de Luxembourg o aduce cu sila.

În zilele din Octombrie regele plecase la Meudon, regina era în grădina Trianonului. Miniștrii, St.-Priest, Cubières, readuc pe Ludovic, cînd aud că femeile din Paris vin în „deputație“. Lafayette asigură că se poate dormi liniștit, de și grilele fuseseră forțate. Nu se mai urmează sfatul lui St.-Priest de a fugi la Rambouillet;

îndată trenurile sînt oprite. Regina se culcă la două din noapte, după ce cursese sîngcle citorva garzi; la patru se trezește cu palatui năvălit. Femeile avcau pestelcile gata pentru „mațele reginei“; *pas d'enfants, à Paris*, i se strigă cînd apare cu copiii.

Armata s'a evaporat; Curtea nu mai există, cînd în cunoscutul teribil alaiu Ludovic e cîștigat de Parisul care, după un secol, își răsbună asupra capitalei de isolare, care l-a sfidat. *Acum, aceiași nobilime, care n'a putut apăra, compromite.*

Regina a refusat ducelui de Luynes să fugă; ea e contra emigraților, a căror plecare o simte ca o jignire, o prevede ca o primedie, preferînd a negocia cu străinătatea; din partea lor, emigrații, cari nu mai vor pe regele, a cărui lașitate o proclamă, dar nu o vād pe a lor, atacă pe aceia care niciodată nu s'a apropiat de inima lor. Mirabeau¹ va ajunge un consilier al Coroanei. La Paris, unde prînzul se face în public și nu mai e concert la Curte, iar la teatru se merge numai după primirea Constituției, de două ori pe săptămîină, e recepție, d-na de Lamballe făcînd onorurile. Se demonstrează contra tricolorului, impus, purtînd crini la pălărie, crini la centură, noduri de panglici albe la cap. Așa și la teatru, unde parterul protestă. La mese se spune că regele nu e liber și că aceasta nu vād ținea mult; vaeții, cîștigați de Revoluție, ascultă și raportează.

Îndată (în toamna lui 1790) *trei Francii își stau față în față*. Emigrații se înmulțesc: pleacă mai toată nobilimea din Auvergne. E o „frenesie“. Ofițerii se duc: 1900 dintr'o dată. Numărul total al desertorilor e de peste 10.000.

În acest timp Parisul se sperie de coaliția care se gătește. Ministrul de Războiu e înfățișat de ziare ca trădător; se bănuiește calitatea armelor; se denunță prezența regimentelor străine, mai ales germane, la granița de Est, cumpărarea celorlalte de „lista civilă“. Preoții cari nu vor să jure sînt tratați de „briganzi în sutană“. Nu e pîne. Contra nobilului primar Bailly se strigă: *à la lanterne*.

A treia Franță se zbuuciumă în tristele Tuilerii părăsite. În zădar regele stăruie de emigrați: ei îi răspund cu ironii. Princesa Elisabeta e cu dînșii. Regina strigă: „Cain, Cain, vom muri“. „Dacă emigrații“, spune Maria-Antoinetta, „reușesc, vor face mult timp legea... Ar fi să contractăm față de dînșii o prea mare obligație

¹ Pentru cererea lui de ambasadă la Constantinopol, p. 186.

dacă li-am datora coroana ¹.“ „Casa noastră“, înseamnă d-na Campan, „e un infern; nu e chip de a-și vorbi sau ar trebui să ne certăm“. O bestie, Rotondo, încearcă să ucidă pe regina, căreia i se vor face manifestații amicale supt ferestri.

Martirii atîtor trădări și ai propriei lor *spensieratezza* ar putea să fugă: n'o fac. La St.-Cloud regele iese fără guarzi, doar cu un aghiotant al lui Lafayette, care păzește din ordin pe Maiestatea Sa constituțională. Ecuieri și paji, cari se pot întrebuița, sînt cu el. Doi alți aghiotanți merg cu regina și cu Delfinul. Cîte cinci ceasuri durează primblarea. Nenorociții rămîn, dar la începutul lui 1791 mătușile pleacă din Bellevue pentru Roma.

La Anul Nou din acest an Parisul își bate joc de victimele lui. Musica gării îi cîntă lui Ludovic cuplete de glumă:

*Mais nos créanciers sont payés :
C'est ce qui nous console.*

Cadoul Delfinului e din piatra Bastiliei, „ca să învețe care e puterea poporului“. Lafayette, de fapt încă stăpînul orașului, e socotit culpabil. Femeile pe care le păstrează Curtea îl tratează de „rebel și brigand“.

E de mirare că Ludovic, oprit în Mart de a merge la St.-Cloud, se lasă în sfîrșit cîștigat și încearcă fuga care se va mîntui tragicomic la Varennes? D-na Campan presintă pe regină, sigură că va ajunge la sora ei în Bruxelles-ul austriac, gătind „trusoul complet pentru ea și pentru copii“. Spunea însă că va merge numai până la hotare pentru a trata apoi cu Adunarea ².

Se descrie, de cineva care nu e martură, teribilul drum de întors, cu comisarii cari fac curte Elisabetei și ieau pe genunchi, familiar, copiii. Regina încearcă o protestare: „dați-mi copilul; e deprins cu griji și cu un respect (*des égards*) care nu-l dispun (*le disposent peu*) la atîtea familiarități“.

Acasă, la Tuilerii, s'a făcut de popor despărțire: nu mai e *terre nationale*, ci *terre de Coblentz*. Regina, adusă înapoi ca arestată, e primită cu „groaznice huiduituri“. Ajunsă în apartamentul ei, ea-și arată chinul. „Pun să-ți scrie din baia mea, unde m'am pus

¹ Calonne corecta memoriile, insultătoare pentru dînsa, ale femeii care se dăduse în afacerea Colierului ca regina, de Lamotte; p. 229.

² Detalii despre prindere: primarul Sauce i-ar fi fâsat; nu lasă, de frică, soția; pp. 328-9.

ca să ajut măcar puterile fizice. Nu pot spune nimic despre starea sufletului meu : trăiesc, și atât ¹.“ Insultele din broșurile de ocazie i se strigă supt ferești. Cine merge la capelă, aude pe soldații gărzii spuiud : „Nu, nu ni trebuie rege : jos vetul (*le véto*)“. Oriunde merge, paznicii o întovărășesc. Și cînd doarme, ușa trebuie să fie deschisă, așa încît se apără cu patul femeii rămase lîngă dînsa. Păru-i va albi într'o noapte și trimețînd o șuviță d-nei de Lamballe, scrie pe biletul de întovărășire : *blanchie par le malheur*.

Primirea Constituției de trufașă zădărnice teoretică poate liberă pe acești regali internați, și Ludovic va putea să aibă satisfacția de a vedea bombardati cu tunul pe Iacobini, cari cer republica (17 Iulie). Contra sfaturilor lui Montmorin și Malouet, cari recomandă a se face reserve, ale reginei, care vede cum „dărîmă monarhia piatră de piatră“, dar după al lui Kaunitz însuși, pentru „a împiedeca“, precum i se spune, „desordinea de a se organiza“, regele merge la Adunare în ziua de 14 Septembre. Află oameni așezați și acoperiți, a căror demnitate națională nu li permite să se ridice ; de jos vorbește și președintele, fiindcă așa stă și regele. El îl asigură că noul așezămînt va fi pentru dînsul un „nou izvor de bucurii și de senzații nouă“. Cu toate aclamațiile, musica, salvele, care nu-l privesc, de altfel, pe dînsul, el cade, la întors, pe scaun plîngînd. Dar, seara, va trebui să se primble cu trăsura pe străzile iluminate. Dacă i se strigă, ca răspuns la *Vive le roi* al unora : „Nu crede ; trăiască nația !“, la Operă îl răsplătesc regaliștii cu călduroase aplause, pe cînd la Théâtre Français se joacă o piesă cu alusii ², iar la „Italieni“ se aude urlînd : *Point de maître, pas de reine*, și cele două partide se încaieră.

Dar, de și se rechemă prinții ³, noua gardă constituțională a lui Brissac păzește totuși pe niște suspecți ; Barnave, pe care, ca și pe Dupont și Lameth, ea crede că se poate sprijini, cetește toate scrisorile reginei ; de altfel el sfătuiește pe Maria-Antoinetta, amințînd regalitatea lui Henric al IV-lea, să nu se sprijine pe străini ⁴, căci partidul lui vede toate greșelile făcute și va susținea tronul ;

¹ Je vous fais écrire de mon bain où je viens de me mettre pour soulager au moins mes forces physiques. Je ne puis rien dire sur l'état de mon âme. Nous existons, voilà tout.

² Fusese *La coquette corrigée* ; în loc : *La Gouvernante*.

³ Condé voise să vie la Lyon cu o mică armată, contete de Artois e contra.

⁴ Pitt o asigură „că nu va lăsa să piară monarhia francesă“ ; p. 272.

el va merge până la recomandarea fugii și în curînd va fi silit însuși să plece. Garda constituțională va fi disolvată, comandantul trimis la Orléans și, cînd garda națională iea paza palatului, ea tolerează ca bestii să-și expuie goliciunea supt fereștile „monarhului constituțional“, care va sta zece zile mut de indignare.

Îndată, în Iunie, intervin chestii care ating conștiința lui și-l silesc la un refuz: măsurile contra preoților cari n'au jurat, dreptul de veto, care i se refuză. Pretextul va fi prins de Girondini, cari, înlăturați de la putere, vreau să revie.

Se organizează o deputație pentru a cere retragerea „despotului încriminat“ și pentru a plantă la Tuilerii un arbore al libertății. Bandede hidoase apar la 20 Iunie: „emanația lor infecta aierul... Nu se mai văzuse ceva așa de desguștător în Paris“. Abia cîțiva garzi și doisprezece deputați — ceilalți vor apărea doar seara —, în palatul invadat, pot să apere pe rege, retras în adîncitura unei ferești, contra intenției de a-l asasina, prin Polonul Lazinski, pe cînd regina în Sala Consiliului stătea palidă între steagurile tricolore, cu cocarda tricoloră în păr, întinzînd ca scut pe masă pe copilul ei. Se strigă *Marie-Antoinette à la lanterne*, se cere „inima lui Ludovic al XVI-lea“, se hohotește de rîs la „coarnele lui“. Sînta ei răbdare desarmează pe cutare femeie din popor și o face să strige: „Dar eu nu te cunoșteam, vād că ești foarte bună“.

Hotărîrea Mariei Antoinettei e luată din această zi. E sigură că soțul ei va avea soarta lui Carol I-ii al Angliei — și la aniversara Bastiliei îl pune să poarte un plastron supt haină — și că ea va fi asasinată. Scrie peste graniță în astfel de termini desperați încît sora de la Bruxelles îi recomandă măsură în cuvinte și răbdare. Cînd Lafayette revine cu petiția celor 20.000 de concentrați supt Paris pe cari, în muștrarea lui de cuget și în sentimentul că și asupra lui se închid apele, se declară gata a-i duce la Rouen, vechiul resentiment pentru Octombre face pe Maria-Antoinetta să spuie că „mai bine să moară decît să datorească mîntuirea omului care li-a făcut mai mult rău“. D-na Campan afirmă că ea credea orbește în planul coaliției, că aștepta ziua căderii cetăților de graniță: Verdun, Lille, liberarea ei într'o lună. Îi e ciudă pe rege, care nu poate reacționa: „Îi e frică de comandă și se teme mai mult decît de orice să vorbească oamenilor adunați. A trăit copil și veșnic neliniștit supt ochii lui Ludovic al XV-lea până la douăzeci și unul de ani... Cît despre mine, aș putea să lucrez și să mă suiu pe

cal, dacă ar trebui. Dar, dacă aş face așa, ar fi să dau arme duşmanilor regelui; strigătul contra Austriei, contra dominaţiei unei femei ar fi general în Franţa şi, de altfel, aş anihila pe rege arătându-mă pe mine¹.“ Suflul Mariei Teresei se zbătea într'însa.

Ziua de 10 August, cea mai nebun de sîngeroasă şi mai criminală plină de ură, va da la pămînt toate aceste planuri. Seara se bat sentinelele la poarta regelui; el inspectează garda, întovăraşit de familia sa². Pare, data aceasta, decis a da lupta cu Comuna, cu primarul Pétion, care şi-a gătit trupele şi a dat ordinul de atac. Aude şi *vive le roi*, dar anume tineri îi pun pumnul supt nas. Nobilii cari — în sfîrşit! — i se oferă sînt vre-o două sute de oameni rău armaţi şi de aparenţă ridiculă. Garda de deputaţi ai noii Convenţii, cerută de ministrul Justiţiei, i se refuză: Departamentul, prin Roederer, îl invită în sînul Adunării, pe cînd 800 de Sviţeri, îndată invadaţi, măcelăriţi, ca şi oamenii regelui — femeilor li se strigă: *On ne tue pas les femmes, lève-toi, coquine, la nation te fait grâce* — pier, capul lui Mandat fiind purtat pe sulită³.

Regele se supune şi la această ultimă decădere. Regina-l muştră că poate mânca. În cele patru odăi de la Feuillants înainte de a trece la turnul Templului se ard hîrţile din portofoliul regelui, scrisorile lui Mirabeau: un ultim gînd de fugă, nebun, mai licăreşte. Ambasadele nu mişcă; a Angliei trimete doar rufe pentru Delfin.

Din acest moment d-na Campan, care salvase o parte din hîrţile Curţii, se desparte de aceia pe cari nimeni şi nimic nu-i mai poate salva.

IV.

Doamna de la Roche-Jaquelain

Nu în Parisul ticăloşilor şi crimelor, spurcînd cauza libertăţii, ci aiurea, în aerul liber al revoltei contra tiraniei teoriilor şi ambiţiilor, a luptat şi a suferit femeia ale cărei amintiri, scrise tîrziu, le înfăţişăm acuma.

¹ P. 297.

² Pe cornalina bunei Elisabete e scris *oubli des offenses, pardon des injures*.

³ În Adunare la 1792 Vergaiaud spusese regelui: „Vous donne-t-elle (la nation) enfin le droit de sanction, une liste civile et tant de grandes prérogatives pour perdre constitutionnellement la Constitution et l'Empire ?“; p. 311.

Marchisa Donnisan de La Roche-Jaquelain, care declară că scrie pentru copiii ei și în amintirea luptătorilor morți, camarazii ei, s'a născut la 25 Octombrie 1772. Tatăl († 1784), mareșal de lagăr în Germania, și apoi *gentilhomme d'honneur* al lui Monsieur. Mama, *dame d'atours* a Victoriei, fata lui Ludovic al XV-lea, care, împreună cu regele însuși, o botează. Crește la Versailles chiar până în zilele din Octombrie, când, strecurându-se și ea în trăsură, se duce în Médoc. La 1791, ea, care fusese destinată de mult lui Lescure, vărul ei, se mărită, cu dispensă de la Roma.

Încă de atunci se formează de nobili cari n'au emigrat, cari au curajul de a susține pe rege, nu pentru dînșii, confederația din Poitou, în care intră 30.000 de oameni, mai toți nobili, cîștigînd și regimentele din Rochelle și Poitiers. Altă confederație — *după sistemul polon* — se formează la Lyon. Ambele au relații cu prinții, cari se află în Savoia.

După Varennes, se decide emigrarea. Dar confederații au încă în mînă garda națională, și țerani cer voie să se înarmeze. Fără a aștepta măcar răspunsul de la Turin¹, aprigii luptători trec granița, silind și pe alții să-i urmeze.

În 1792, soții de Lescure sînt la Paris și văd pe regină, căci presintările la rege sînt oprite. „Victorine“ vede pe d-na de Lamballe, intima mamei ei, și pe regina, care o sărută, și-i cere, ei și lui Lescure, să rămîie, căci ea va rămînea. Numai cînd se votează legea contra emigraților, Maria-Antoinetta-i lasă hotărîrea în sama propriei conștiinți. „Dar trebuie să-și aducă aminte că apărătorii unui tron sînt totdeauna la locul lor lîngă regele lor.“²

În Iunie ea vede mulțimea „petlției armate“ venind spre Tuilerile cu porțile închise și maltratînd pe garzi. Ea semnalează starea de spirit care precede ziua de 10 August. Vioménil a sosit de la Coblenz ca să comande pe nobilii de lîngă rege; la Bordeaux sînt tulburări, la Paris un preot spune că vor scădea *assignatele* — o păreche de ghete va fi douăzeci și doi de franci. Mulțimea răspunde strigînd contra „monopolisatorilor“, spărgînd geamurile și la cutare cafegiu „aristocrat“, zvirlind pe fereastă și rupînd în bucăți pe suspecti.

¹ Mama ei întrebasese pe ambasadorul austriac, Mercy, dacă e speranță de intervenție, și i s'a răspuns că Viena nu e gata și Guvernele nu vor merge dect forțate: p. 25.

² P. 29.

Lui Ludovic al XVI-lea i s'au dat asigurări că nu va fi nimic. Montmorin, guvernator de Fontainebleau, crede că 5.000 de garzi naționali ajung pentru a opri mișcarea și furtul de praf de la Arsenal; până la 12 ale lunii garantează.

Dar noaptea se produc mișcări, se fac semne la uși. Între două și trei sună tocsinul. Nobilii sînt oprîți de a merge la palat; cine se opune e ucis. Totuși batalioanele secțiunilor se tem. Unul strigă: „Vin Svițerii, sîntem pierduți“. Apoi se aude: *Vive la nation, vivent les sans-culottes*. Se vorbește de *chevaliers de la dague*.

Ceia ce se petrece pe urmă, d-na de Le Roche-Jaquelain o știe numai din ce a putut prinde pe stradă, căci ea și soțul s'au adăpostit la o slugă veche în Champs Élysées, „unde pier o mie de oameni“; aude împușcături, vede femei urmărite de bețivi, care strigă ajutor. Bestiile, 3.000 cu suiți, întrebă unde sînt Tuileriile, „ca să ucidă pe Svițeri“ și urlă: *Vivent les sans-culottes! Illuminez! Cassez les vitres!*. Orice Svițer întîlnit e ucis, și a doua zi. Barierele ard, ca și căsărmile palatului. Louvrui e gol și Seina pustie.

Grija cea mare e de a scăpa din orașul pătat cu sînge. Un comisar de poliție prieten, care e și căpitan de secție, procură, cu toată paza, pașapoarte false, și pentru Henri de Le Roche-Jaquelain și d'Autichamp, cari vor fi căpitanii cei mari ai insurecției.

La 25 August, soții Lescure și prietenii cred că pot pleca, dar trăsura e întoarsă înapoi pentru a se da conotatele cailor, și plebea strigă: *A la lanterne, à l'Abbaye*, -- la închisoarea unde se pregătesc măcelurile cu sînge rece, fără de luptă. „Aristocrații“ cari fug sînt căutați pretutindeni. Dar, strigînd *Vive la nation*, aceștia scapă.

Îi vedem mergînd spre Orléans, printre Marsiliesi cari caută prizonieri de ucis și prin rîndurile armatei, devenită insolentă. La Beaugency se cere unuia dintre fugari, Thomassin, să treacă în revistă cincizeci de voluntari. La Tours, babele care nu vreau să meargă la biserica constituțională sînt primblate pe măgari. Pretutindeni se caută bagajele.

În sfîrșit iată-i în Bocage, între țeranii lor, și o frumoasă descriere a regiunii e dată în acest loc.

E o țară de veche frăție patriarhală fără deosebire de clasă. Seniorii au cîte douăzeci, treizeci de vasali, cu cari au învoielii de *métayage*. La nunți, la petreceri sînt împreună, ca și la vinători; doamnele joacă la castel cu țeranii. Se văd trecînd femei călări ori în

cară cu boi, ca în podgoria noastră. Și orașele se împărtășesc la această largă solidaritate. Când începe revoluția, cu toate ordinele, cu toate jafurile din *Plaine*, se păstrează în biserică jețul seniorilor și ei sînt aleși ca șefi ai gardei naționale, ca primari. Orice încercare a jandarmilor contra țerănimii care cere preoții ei, rămîn zădarnice.

Cînd după August 1792 încep măsurile mai aspre, țeranii, cari vin înarmați la liturghie, atacă, întăiu la Châtillon, în strigătele de „Trăiască regele“. Adevărate masacre urmează: gardele republicane se întorc cu nasuri și urechi în geantă. Cînd se află de moartea regelui, e o jale prin sate. Un copil de douăzeci de ani se pune în fruntea răsculaților. Cînd apoi se mai cer sute de mii de recruți pentru oaste, revolta se întetește: răsculații se răpăd la tunuri și le ieau de la „albaștri“.

Îndată o parte din nobilimea locală vine în sprijinul țeranilor, împreună cu fruntași din rîndurile chiar ale acestora: Cathelineau, „Sfîntul din Anjou“,— cel din Poitou e Lescure—, care va ajunge generalisim, Stofflet, fost pădurar la de Maulévrier, d'Elbée, „generalul-president“ de Bonchamp, Marigny, fost veterinar, Charette, fost locotenent de marină, Laroche-Jaquelain, prințul de Talmont, fiul ducelui de la Trémoille, Tinteniac. Englesii, bucușii de prilej, vor apărea apoi și ei. Un Consiliu superior se va așeza la Châtillon, și se vor crea garnisone permanente pe opt zile, cu cinsprezece *sous* pe zi.

În castelul d-nei de la Roche-Jaquelain, la Clisson, apar jandarmii și voluntarii ca să aresteze un nobil, apoi pentru Lescure însuși; Thomassin e descoperit. Marsiliesi feroci vin să prindă pe acești „briganzi“, dar în curînd, speriați, vor deserta. *Vive le roi quand même* e strigătul celor cari trag la sigur de după garduri și cari, cu un admirabil despreț de moarte, capturează tunurile. Prisonierii se taie cu săbiile, satelor li se dă foc; dar cu aceasta luptă nu e isprăvită. La cozile cailor biruitorii leagă epolette de ofițeri și cocarde tricolore, pe care prinșii trebuie să le scuipe. Ard assignatele ori fac cu ele suciofeți, scriind pe dos: „Bun, în numele regelui“.

O frenesie religioasă cuprinde pe acești buni oameni, cari se adună la sunetul de clopot, se sărută, se iartă. Femeile aduc provizii și se roagă. Misionarii Sfîntului Spirit îndeamnă și mîngîie. Un episcop de Agra, un abate Bernier sînt în mijlocul lor. Călu-

gărițele *de la Sagesse* caută de răniți. Se cere numele de Vandea în locul acelor ale noilor departamente, scutirea de taxe, steag alb, visita regelui.

În 1793 se încearcă ofensive mari: atac la Nantes—Cathelineau moare—, mers spre Paris, de și oastea se împrăstie ușor și, în cutare garnisoană, la Saumur, rămân, la un moment dat, doar nouă oameni. Revoluția îi ia foarte în serios, opunându-li pe un Westermann, un Kléber, întrebuițind soldați de la Maiența, fanatici, nemiloși. Lescure, prins, e executat.

Martura își vedește nebiruita energie în momentul când 80.000 de fugari nu știu încotro să-și caute scăparea peste Loira prin satele care ard. Iea pe soțul al doilea, murind, care se va stinge într'o biată casă bretonă, unde oameni și animale stau la un loc. În fugă se calcă în picioarele cailor morții republicani. Totuși hotărârea e neînfrântă: preoții cîntă *Vexilla regis*, mulțimea felurită, „de o ciudată înfățișare—unul e îmbrăcat turcește, altul ca avocat cu o pălărie de femeie—, strigă: „Trăiască regele și d. La Roche-Jaquelain“, „Mergem în paradis“. În drum, nenorocita-și îngroapă doi copii. Va afla că tatăl i-a fost împușcat la Angers.

Accasta durează până la moartea lui Robespierre. Acum viue amnistia, și prigonita rămîne în culcușul ei. O destindere imediată, uimitoare, urmează. Ar părea că acești *Chouani* sînt ei învingători. Bonchamp, rămas în viață, e liberat. La Nantes ofițerii regaliști vin armați, cu cocarde albe, în ciuda tricolorului, pe care scuipă. În loc de „briganzi“, se zice acuma „frères égarés“.

Numai după ziua de 18 Fructidor, trecută pe lista emigraților, martura e silită să plece, supt amenințare de moarte, și trece în Spania pentru a reveni îndată. După 18 Brumar va ajunge soția lui Louis de La Roche-Jaquelain (fratele lui, Henric, fusese împușcat de un grenadir). Acesta va refusa toate ofertele regimului napoleonian, va participa la comitetul din Bordeaux după căderea împăratului, va pregăti revolta din Vandea, va organiza o cavalerie de partizani, ca să piară în 1815 acolo, în Vandea lui ¹.

N. Iorga

¹ Grozave știri, în aceste memorii, despre înecările de la Nantes, pe care le fac „mici burghesi“ și negustori. Condamnații, legați cite doi sînt mînați în apă cu baionetele. La Angers, părechi legate pentru împușcare. Fiul e ucis înaintea tatălui. Se împușcă o întregă stradă. Țeranii sînt atrași prin amnistie și uciși. D'Elbée e împușcat pe scaun, soția executată a doua zi.

Cinci comunicări la Academia Română

I.

Evanghelia grecească a lui Șerban-Vodă Cantacuzino

În casa d-lui Mihail Boerescu, ministrul României la Berlin, se păstrează o carte de familie, o Evangheliie grecească din 1662, Ἡ καινὴ διαθήκη, „*Novum Testamentum, ex Regiis aliisque optimis editionibus cum curâ expressum Amstelodami*, Ex officinâ Elzevirianâ, CIO IO CLXII, care mi-a atras întâiu atenția prin frumoasa ei legătură în argint, de sigur contemporană.

Lucru de sigur apusean, probabil datorit unui meșter din Italia, unde, puțin după data apariției acestei frumoase publicații în 12°, era student, la Padova, Constantin Stolnicul Cantacuzino, legătura cuprinde pe catifeaua ei verde patru heruvimi în colțuri, pe o parte și pe alta. În afară de ornamentul care prinde la spate cele două tartaje, un altul, în formă de floare, foarte elegant, formează chiotoarea. Și pe marginea aurită a volumului s'a apăsât o decorație lineară frumoasă.

Că data trebuie să fie aceea pe care o arăt, reiese și din hîrtia care căptușește cartonul. Pe un fond roz ea represintă, de o parte, două figuri, una cu o zambilă în mină, cealaltă, purtînd o căciulă ca a Doamnelor noastre și un veșmînt oriental corespunzător, iar, de alta, încă două figuri femeiești cu niște rochii înfoiate. Nu poate fi vorba decît de costume de la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Dar supt foaia de tiflu se cetesc două rînduri grecești cu acest cuprins: Ἐκ τῶν τοῦ Σερβάνου (de-asupra, adaus pe urmă, litera cirilică В, adecă Voevod) Καντακουζηνῶ καὶ τῶδε πρὸς τοὺς ἄλλοις, „Din ale lui Șerban Cantacuzino și aceasta, pe lîngă celelalte”.

Deci avem Evanghelia întrebuițată de Șerban-Vodă Cantacuzino, fratele învățatului Stolnic. Insemnarea e corectă și într'o frumoasă scrisoare elegantă. Pentru întâia oară avem scrisul lui Șerban altfel decît în iscălituri, și el arată un om cult și un spirit ales.

La pagina 684 o scrisoare mai groasă, care nu arată să fie a lui Șerban și nici contemporană (6 are forma obișnuită,

nu accia, mai rară, din notiță), înseamnă un proverb: Καλὸς ὁδοιγὸς ἀληθὴς ἐλαφρὸς, πάλαι δάσκαλος χθεινός. Ici și colo în carte unele cuvinte sînt subliniate, de mîna viitorului Domn, se pare.

O listă de slujbele Duminecilor e pe ultima foaie. Aici scri-sul e deosebit de fin, cu un caracter arhaic și prescurtări de om învățat. Am bănuî mîna Stolnicului Constantin Cantacuzino.

In cumpărarea acestei ediții etzeviriene a Noului Testament grecesc aș vedea gîndul lui Șerban, încă din vremea boieriei, de a se apuca de marea operă literară a Bibliei românești.

Incheind, țin să mulțămesc prietenului meu Boerescu, care a avut și amabilitatea de a-mi procura, cu ajutorul d-lui secretar de Legație, Cuțarida, și fotografiile.

II.

Inscrierea ca student a lui Despot-Vodă.

De mult am publicat în *Revista Istorică*, II, pp. 46-7, un articol al d-lui T. G. Bulat, care semnala într-o traducere francesă a Istoriei lui de Thou niște note ale lui Charles de l'Écluse, în care viitorul „Despot-Vodă” al nostru era presintat ca student la Universitatea din Montpellier supt numele de Jacques de Marchetti, adăugindu-se: „du moins c'est le nom que je lui entendis prononcer, lorsqu'il se fit inscrire sur la matricule des Écoles de Médecine”. Incă de atunci s'ar fi presintat ca fiind din Sicilia, — autorul notiței întregeste că era privit ca fiul unei „curtisane din Messina” —, dar cu aspirații de despot de Samos. I se zicea: „Grecul”. De statură frumoasă, *bien pris dans sa taille*, și voinic, vorba grecește vulgar, italienește, latinește și franțuzește. Urmează știri despre legăturile lui cu aceea „belle femme” care se numia Gillette d'André, pentru care a fost rănit de rudele ei, procesul cu acestea, care au fost condamnate la o amendă; soțul Gillettei e ucis în duel de un „baron, cavalier de Malta” și Iacob, căzînd bolnav, e adus să ica în căsătorie pe văduvă, pe al cărui fiu de doi-trei ani îl omoară, prăvălind asupra-i dulapul cu care acesta se juca. Merge la asediul orașului Metz în tovărășia „unui tinăr din Montpellier care, cred, se cheama Saint Hilari”: lăsată în sama unui anume Baudelet, unde familia ținea un apartament cu chirie, Gillette e silită de acesta să plece, „parce qu'elle recevoit

trop de visites d'hommes". Bănuind pe Saint Ravi, „conseiller aux generaux de Montpellier”, că a avut și el legături cu dînsa, Iacob îl ucide într'un burg pe malul Seinei, mai jos de Saint-Germain. După această a doua crimă, „Grecul” se ascunde în casa Rhingravului, care era și el acolo, și acest prinț îl face să treacă în Flandra, unde intră în serviciul lui Carol Quintul, începînd o carieră care-l va duce, peste multe aventuri, pe tronul Moldovei.

Povestea e curioasă, neașteptată; ea adaugă la păcatele omului învățat, șiret și energie pe care soarta l-a adus să se înscrie în șirul urmașilor lui Ștefan-cel-Mare, pe care, în ciuda nepotrivirilor cronologice, și-l revendica noul „Ioan-Vodă” ca părinte; îl face ridicul și odios. M'am gîndit mult înainte de a o accepta.

Dar, cînd am căutat biografia lui Charles de l'Ecluse însuși și am văzut că avem a face cu un celebru om de știință, cel mai mare botanist al Franciei în acest timp, că el însuși, și tocmai în acești ani, a făcut studii la Montpellier, bănuiala a trebuit să cadă. În recenta mea conferință la Sorbona despre Despot, care va apărea în Buletinul frances al secției noastre¹, am introdus deci acest nenorocit debut al unei cariere care a avut și zile de o relativă glorie.

Am vrut să aflu însă dacă numele citate de acest neașteptat martur pot să ducă la un control direct. Pentru aceasta am rugat pe d-na Mariana Parlier, fiica prietenului meu Bosniev Paraschivescu, studentă a Universității din Paris, măritată la Montpellier, și cercetările d-sale au dus la *descoperirea* actului de înscriere chiar.

Iată-i cuprinsul:

Ego subsignatus, diocesis rodensis, veni in hanc Universitatem ut medicinam audiam, et fui examinatus, et iuravi me servaturum statuta dicte Universitatis et elegi mihi patrem dominum Saportam; cuius in fidem chirographum meum vigesima nona mensis aprilis MDXLVIII.

Iacobus Vasilico di Marcheto.

Aflăm din această fericită descoperire că el se iscălia de la început „Vasilico”, Basilikos, cum și-a zis pe urmă, că adăugia

¹A apărut în vol. XVII. A se îndrepta: Saint-Ravi pentru Saint-Rémi.

„di Marcheto”, ceia ce voia să zică: „dintre marchisi” (grecește: marchis = μαρχέλιος), că se arăta legat de diecesa Rodului, că avea ca „părinte”, deci: corespondent pe un Sa-porta, probabil Evreu spaniol sau portughes, de origine, și că începutul studiilor lui e 29 April 1548.

III.

Tipărituri românești necunoscute.

Adaug știri cu privire la două tipărituri românești necunoscute.

Descoperitorul actului slavon al cnejilor maramurășeni de pe la 1400¹, profesorul rus Petrov, odinioară la Universitatea din Petrograd, îmi semnala un articol al său din „Jurnalul Ministeriului de Instrucție națională” pe 1891, no. 6, pp. 209-215, în care, însemnând „incunabule bisericești în Muncaciul și Ungvár”, vorbește de nl. 88 din Biblioteca episcopală din Unvâr — azi, spune tot d-sa, la Museul Național din Budapesta—, care e un „Tetravanghel în folio, complect, lucrat de Filip Moldoveanul la 1546”, precum reiese din această însemnare în Posifață: „Eu Filip Moldoveanul ..am scris această... carte... în anul 7024 de la Nașterea lui Hristos 1546, crugul soarelui 28, și la crugul soarelui, litera dominicală 3, crugul lunii 19 și la crugul lunii 5, numărul de aur și indicția 4; s'a săvirșit cartea aceasta în luna lui Iunie 24 de zile”.

De și d. Petrov arată că acest Tetravanghel a fost descris, după un exemplar incomplect din Biblioteca de la Petrograd, de cunoscutul bibliograf rus Carataiev, în catalogul său din 1883, supt nl. 28, *Bibliografia românească veche* Bianu-Hodoș n'o pomeneste.

Evangelhariul văzut la Ragusa de Sircu în 1893-4, purtînd titlul domnesc al lui „Iliășco Voevod” al Moldovei (*Bibliografia*, I, p. 512), e de sigur acesta.

Filip Moldoveanul din 1546, e încă un necunoscut. Să nu

¹ V. articolul meu în „Memoriile Academiei” pe 1927.

fie același cu Filip „Moler”, zugravul, căruia i s'a cerut de Sași Catehismul din Sibiu, apărut numai cu doi ani înainte¹? *Magister Philippus* al socotelilor sibiene primia pentru tiparul acestei cărțuli doi florini de la Sfatul orașului¹. Identitatea celor doi tipografi se impune, și titlul de „Moldoveanul” dat lui Filip în cartea slavonă din 1546 arată că din Moldova a plecat acest pictor de biserici și meșter de slove, care ica loc între vechii noștri cărturari.

Era deci la această dată un tipar în Moldova, și cine-l punea la cale nu era tinărul stricat, cu aplecări spre Islam, Iliș, desmierdat Ilișco, ci mama lui, văduva lui Petru Rareș, creatoarea de cronici, ziditoarea de biserici, artista în cusături.

La 1547 ea apare pe un *Apostol* alături de fiul ei: „din porunca Domnului Io Ilișco Voevod și a maicii lui Doamna Elena” (*Bibliografia*, I, p. 31, no. 8). Dar meșterul nu mai e Filip, care probabil murise, ci „Dimitrie logofătul, nepotul lui Bojidar”. Se dăduse încă din 1545 la Munteni un *Molitvenic*, „cu matrițele lui Dimitrie Liubavici”, dar nu de el, ci de un călugăr Moise, pentru acel Petru Voevod (Radu Paisie) care, nu trebuie să uităm, *era ginerele lui Neagoe și al rudei Elenei, Sîrboaica Despina.*

El tipărește încă din 1546, August, terminînd la 18 Mart 1547, în Tîrgoviște, aceiași carte pentru Voevodul muntean Mircea Ciobanul (*ibid.*, pp. 29-30, no. 7). Dar Mircea e soțul Chiajnei, fiica Doamnei Elena.

Și astfel nu greșim cînd afirmăm că *îndemnul, chemarea* au venit de la Elena, care a adus, o clipă, în Moldova, unde am văzut că exista un tipar deosebit, pe însuși conaționalul ei, ruda unui vestit meșter de tipar.

Se ajunge astfel în acest domeniu, la o unire culturală, supt patronajul acestui ales neam străin, a celor două țeri românești.

* * *

În sfîrșit amicul meu, profesorul D. Munteanu-Rîmnice îmi comunică o cărțuție din secolul al XVIII-lea, de literă și fron-

¹ T. Iorga, *Istoria literaturii românești*, I.

ispiciu ca în Austria iosefină, care, în litere latine și cu ortografie ungurească, are acest titlu: Kéntek Én kare kresstinul s'éndéamne la kredinczé, la Nedcázde, ssi la Dragoste kétre Dumnjezú", urmînd un „Kéntek Én lauda presvéntej Végurej Mériej”.

E o carte de rugăciuni catolică, în versuri, după tiparul următor:

Jeu kred Doámne; am Nédeázde;
 Ku tot sufflet jéu P'am drag.
 Find Kresstin ké mé numesc;
 Jeu toate P'ispovedesk',
 Kar Biseárika n'énvacze,
 Ssi Tu jei ai spus de Faczé.
 Én kredinczé; en Nédeázde; éu
 Lyubav mé fé temeji.

Iar în lauda Maicei Domnului, cu un alt ritm:

Maria! Maria!
 Tu éntrecs ku multe or,
 Mendreácza steálelor
 Podoaba Cserilor.

IV.

Șarlatani domnești pe la 1600.

Nu odată am avut prilejul să vorbesc de acei „moștenitori adevărați ai Țerii-Românești și ai Moldovei” cari, în veacul al XVI-lea, cutrecieră Curțile Europei centrale și apusene, cerînd subsidii de drum și scrisori de recomandăție pentru a „re intra în stăpînirea” cu voia Impăratului turcesc.

Titlurile lor pot fi adesea indoielnice, povestea pe care o spun ei cuprinde multe elemente de neadevăr, la care se adaugă interpretarea greșită a secretarilor occidentali, cari se țin de meseria lor și folosesc de pe urma acestor dinastice cerșitorii. Dar până acum, cu toată confuzia amintirilor unui Ioan Bogdan și pretențiilor lui Petru Cercel că represintă „dinastia Demetriilor”; n'am găsit pe niciunul care să fie cu totul înșelător.

Nici chiar acel Nicolae Basarab, care, la Segovia, în Spa-

nia, vorbia de marchisatul Ialomiței, nici acela nu aduce înainte fapte cu desăvîrșire false. O parte de înșelătorie se poate admite la mulți dintre ei, dar, alături, e un adevăr verificabil¹.

Alteceva e cu acela pe care-l găsec în hîrtille copiate la Stockholm de d-na Persson, născută Mirea, soția romîncă a vestitului arheolog suedes care a descoperit dăunăzi morminte micenice, hîrtii pe care d-sa, cu un frumos sentiment pentru vechea patric, le-a dăruit prin mine Academiei Romîne.

Aici avem a face cu un perfect șarlatan, a cărui origine românească e documentată, totuși, prin caracterul iscăliturii lui, care e dată une ori și în grecește.

Un Petrașco Voevod se dă drept fratele lui Petru Cercel, care se știe că avuse măcar un frate cu acest nume, dar Petrașcu din Cipru murise pe cînd interesantul Domn anacronic era încă în Scaun. Despre Cercel, vorbește petiționarul din Suedia, adăpostit în „castelul reginei”, dar cu ce amănunte! Ar fi fost somat de Turci să se sinucidă, de pe urma nu știu căror scrisori născocite și, refusînd s'o facă, ar fi fost omorit de Trimesul Sultanului în chiar patul său.

Intăia oară, înainte de Iulie 1591, Περδάσκος Βοϊλέδας sau „Petrașco Voevoda” se îndreaptă către regenții Danemarcei, arătînd ostul prezenței sale în această țară, așa de depărtată. Aminteste moartea „fratelui iubit”, Petru-Vodă, care a fost ucis de „Turc, dușmanul cel foarte mare al turmei creștine”. Acest „Palatin al Valahiei și al Moldovei” ar fi fost — mijloc de a căpăta simpatii literare — un mare sprijinitor al „învățăturii cerești”. „Scrisori false” ale Sultanului ar fi fost trimese „în cetatea unde sta atunci fratele meu”, și ostașii împărătești le-ar fi întovărășit. Ele aduceau un ordin de moarte, și Domnul, prins noaptea în paț, ar fi fost ucis de acești emisari. Fugind de lîngă mort, petiționarul și-ar fi căutat refugiul în Apus. Intăiul adăpost i-ar fi fost lîngă Patriarhul constantinopolitan, Ieremia, de care deci știa, înșelătorul. De aici ar fi ajuns drept la acești regenți, „ocrotitori și patroni ai pribegilor”. Abia doi tovarăși i-au mai rămas în nenorocirea lui, care se cerc a fi ajutată.

În a doua scrisoare, primită la 1-iu Iulie, ciudatul oaspete

¹ V. articolul în a mea *Revue historique du Sud-Est européen*, 1930.

se plînge că nu i s'a ținut în samă rugămîntea. Aflînd că Suedia n'are reprezentant la Poartă, el crede că ar putea sta mai mult în această țară sigură, „până s'ar împrăstia tumultul iscat din moartea fratelui meu”. După zece zile în Drottningholm, *arx Serenissimae vestrae reginae*, el a mai stat pe atîta în Copenhaga chiar.

Trei ani trecură, și la 11 April 1594, printr'o petiție către regele Danemarcei, îndrăznețul aventurier își presintă din nou „drepturile”. Acuma se intitulează „Petrașcu Vocvod, din mila lui Dumnezeu prinț al Marii Valahii, duce de București (*Buckeresky*) și Reichescawyks, conte de Balta și Făgăraș (*Verresyyats*), conte de Moldova”. Mulțamește pentru scrisori către regele Scoției, dar gîndul îi este să meargă la Marele Duce moscovit, pe lingă care, ca și în propriul principat, e gata să lucreze pentru rege și regenții pe cari-i amestecă în petiție.

Ce s'a întîmplat cu dînsul nu se știe, — măcar deocamdată.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1.

Salutem et in amplissimis regnis felicem gubernationis successum a Deo ter opt. max. vobis, Generosi et Illustres domini, ex intimis cordis mei scriniis precor. Annus prope est quando Petrus Palatinus, frater mihi dilectus, a Turca, infensissimo christiani gregis hoste, indigne occisus est. Hic enim cum post mortem patris nostri honorandi Walachiae et Moldaviae regimen suscepisset, laudatissime illud, Deo auspice, per annos aliquot, administravit, ita ut sacra coelestis doctrina, antea magnis tenebris involuta, splendorem suum per eum recipere visa est. Quod cum ipsius inimici animadvertissent, omnibus viribus in id intenderunt ut eum de sede patria, primo quoque tempore, deturbarent. Itaque rem ad primarios Aulae turcicae proceres detulerunt, qui, christiani sanguinis sitibundi, adulterinas literas, nomine turcici Caesaris, conscripserunt et per legatum suum in arcem ubi tunc frater meus commorabatur magnis cum copiis miserunt, in quibus inter caetera haec continebantur: sibi quam primum hae literae ad eum devenerint, moriendum. Nostri igitur, per vim arcem magno cum tumultu ingressi, fratrem meum in lecto offensum occiderunt, quem

clamorem cum ego audirem, et nullam salutis meae spem mihi restare viderem (nequaquam enim, me prehensio, vitae meae pepercissent) in fugam, consilio illius viri piissimi Ieremiae, Patriarchae constantinopolitani, me conieci, in quo iter magnum et periculosum confeci, quo eo angustiarum deveni ut omnes meos comites dimittere coactus fuerim, exceptis duobus quos mecum habeo. In quo tristi et deplorando meo statu profunde mecum cogitabam quis mortalium mihi esset eligendus, qui huic meo malo mederi possit, itaque prae caeteris post Deum ipsum vos mihi et omnibus afflictis benigne clementissimos mihi elegi, subsidium a vobis petiturus. Ad vos igitur, tanquam profugorum tutatrices et patronos, ego afflictus me supplex converto et propter Deum obnixè rogo velitis mihi, in extremis angustiis constituto, auxilio suo succurrere et in aula vestra ad aliquod anni spacium mihi hospitium praebere ut vires meas pristinas in itinere tam longo fere in nihilum redactas vicissim recolligere possem. Quod a vobis factum iri propter Deum et amorem illum quo erga christianos propter nomen Christi exultantes affecti estis in Domino confido. Interim me totum, post Deum ipsum, tutelae vestrae commendo. Dominus Iesus vos benigne tueatur et omnes vestras actiones ad sui nominis gloriam et honorum utilitatem fructuosas iucundas faciat. Bene et feliciter in multa tempora laudatissimas Scerenissimi vestri regis regiones et populos regite. Amen.

Omnium vestrum subiectissimus,

Petraşco Voevoda.

Generosis et illustribus dn. Nicolao Kaas, Petro Munk, Georgio Rossenkrantz, Hak Alstant, regnorum Daniae, Norvegiae, Wandalorum Gottorumque, etc., praesidibus et vicem regis Daniae tenentibus, dominis meis clementissimis.

2.

Salutem Generositatibus Vestris et huic sanctissimo regno in annos aeternos pacem et tranquillitatem diuturnam precor.

Non cessabo, generosi ac illustres domini, Vestras Generositates de uno hoc meo supplice libello compellare, cum ad priores nihil quicquam responsi acceperim, ob quod animus meus doloribus ceu catenis cinctus tenetur, neque autem diversum quid

a prioribus meis litteris Vestris Generositatibus afferre volo, sed eadem quae antea, nimirum ut Generositates Vestrae me afflictum et omni ope destitutum sub tutelam suam recipere ac in Aulam Serenissimi vestri regis, domini mei clementissimi, cooptare dignentur. Nullam enim, Deus mihi testis, viam mihi aliam restare video nisi hanc unicam. Prima autem in has terras commigrandi occasio mihi data est quod scirem potentissimum vestrum regnum non habere legatum apud Caesarem Turcicum et ideo tutius ad paulusculum tempus et ad libitum Vestrarum Generositatum me posse hic consistere, donec tumultus ex morte fratris mei ortus evanescat. Deinde ut et ego a molestiis quas in itinere devoravi infinitas jam tandem conquiescere possem, nam eo extremitatum deveni ut ex comitibus meis, quos decem habui, omnes propter pecuniarum defectum dimittere coactus fuerim, duobus tantummodo exceptis quos adhuc mecum habeo, sed, Deo iuvante, spero meliora, benigno tantum a Generositatibus Vestris citius accepto responso; quo enim diutius res illa protrahitur, eo majores dolores in pectore meo sentio. Ad arcem Serenissimae vestrae Reginae mansi decem dies, hic totidem, neque quicquam scio quo animum meum recreem. Humilibus itaque precibus a Generositatibus Vestris, quas post Deum ipsum loco parentum mihi elegi, contendo et propter Deum obnixè rogo ut mihi ad hanc meam petitionem clementer, benigne, paterne et amice responsum dare velit. Quod Generositates Vestras facturas nequaquam dubito. facturi rem Deo gratam, sibi vero sempiterna memoria dignam et mihi perquam utilem ac necessariam. Ego vicissim paratissimum subjectissimumque regni hujus et omnium vestrum servum me fore sancte polliceor. Interim vobis totique generosae stirpis propagini sempiternam felicitatem a Deo opt. max. precor. Amen.

Vestrum

subjectissimus,

Πετρασχος Βοιβοδης.

Petraşco Voevoda.

Generosis et illustribus dominis dn. Nicolao Kaas, dn. Petro Muncke, dn. Georgio Rosenkrantz, dn. Hak Holger, primoribus regni senatoribus, dominis meis clementissimis.

1 Iuli, anno 1591.

3.

Dem grossmächtigsten und hochgeboren Fürstenn und Herrn Hn. Christien denn vierdenn, durch Gottes Gnadenn erwellter Kunig zu Denmarck, Norrenn, Göttenn und Wennden, Herzogk zu Schlesvig, Holschtein, Steymorunn und Dytmersch, Graff von Oldenburgk und Delmenhorst.

Petrascus Waewoda, durch Gottes Gnaden Prins von Gross Wallachy, Hertzogck von Buckeresky und Reichscawyks, Graff von Balta und Verresyyats, Graff von Moldova.

Edle, gestrenge, ehrveste, grossgunstige Herren, meine wiellige Dienst alle Zeitt zuvor beraitt, und dancke eyre edle Gestrengekeitt vom Hertzen vor die gross Wolltatten die mir vor drey Jarren hir durch passierende wieder farren ist, wiell das selbige alle Zeitt gedechte sein, und bedanck mich auch vor die gutte reichen Mandassy-Brieff an den hochgeborren Fürsten und Herren Konig von Schottlandt.

Edle, gestreng, ehrveste, grossgunstige Herren. Nach dem malls das mein Reiss wieder hir durch gefallen ist, das mich auch mitt kleinen Mittell befinde, so habe ich nicht untterlassen können Eyer Edllen Gestrengeheitt alle semtlichen anzusprechen das sie mich armen Printz doch wolleten buhulfflich sein damitt ich meine Reiss mechte follbringen zu der Moscau, an den Grossfürsten, das ich verhoffe das ich vorstundt bekommen soll und wor ich der Koniglichen M. und Eyer Edllen Gestrengeheitt alle semblichen wider dinstlich sein kann, es sey bey dem Grossfürsten oder in mein erstlich Prinsetatts Regierung.

So wiell ich solliches vonn Hertzen gernn thun und der grossen Wohlthatt ein gedencke sein und bitt Eyer Edlle Gestrengeheitt alle semptlich umb ein gnedigen Anttwordt, den ich bin hir schon vier Wochen gewessen Gotte beföllen, dar woll die Herren alle in langwerigen Gesundtheitt arholden.

Ady, den 11 Abpriell, ao. 94.

Petraşco Voevoda.

Denn Edllen, gestrengen, ehrvesten Herrn regierende Herren diesses Reichs Denmargken, meinenn grossgunstigen.

Pd. Copenhagen, 12 April 1594.

V.

Incă o precizare asupra lui Despot-Vodă student în medicină la Montpellier.

Sînt ani de zile de cînd am pus în lumină, pe baza unor note ale unui contemporan, fruntaş naturalist francez, la ediția franceză a vestitei Istории universale a lui de Thou, viața aventuroasă până la crimă, la Montpellier, ca student în medicină, a aceluia care, peste cîțiva ani numai, era să se înfățișeze lumii, după o carieră de om al Renașterii, de sprijinitor al Reformei religioase, ca Ioan-Vodă, fiul lui Ștefan-Vodă, Domn al Moldovei.

Mărturia lui Charles de l'Écluse era decisivă, dată fiind personalitatea acestui om de știință, care a avut atingere directă cu viitorul „Despot-Vodă”, ca student el însuși în aceiași Facultate din Sudul Franciei, și a avut a face la Viena cu un om care a luptat ca mercenar supț steagurile neașteptatului Voevod peste Romîni.

Atunci am rugat pe o Romîncă măritată, la Montpellier fiica d-lui Bosnief Paraschivescu, să caute în actele chiar ale Facultății dacă nu există însuși actul de înscriere ca student al lui Iacob Vasilikos și anume așa cum îl numește botanistul francez: de Marchetti. Resultatul cercetărilor a constituit o nouă dovadă pentru aserțiunile, așa de circumstanțiate, ale adnotatorului lui de Thou. Inscrierea există și ea este supț numele dat de acela.

Revenind asupra subiectului într'o conferință la Sorbona, care a fost cuprinsă în volumul XVII din Buletinul francez al secției istorice, atingeam și povestea tragi-comică a căsătoriei studentului grec cu o femeie de la Montpellier, pe care de l'Écluse o numește Gillette d'André și pe al cării copil, care-i tulbura liniștea, „metecul” l-ar fi omorît. Mai era vorba în nota franceză de un conflict cu primul soț al Gillettei și, cu privire la posibilitatea de a găsi o sentință judecătorească în această afacere, adăugiam: „A fost un proces, o amendă a fost pronunțată și e foarte probabil că în actele judiciare din Montpellier să se găsească procesul între soțul acestei doamne și între studentul care trebuia să aibă îndată un așa de mare noroc¹⁾”.

Acolo, cercetările n'au adus niciun folos.

¹⁾ *Bulletin*, XVII, p. 27.

Dar pe o altă cale, cu totul neașteptată, vine răspunsul, dacă nu la această întrebare, la altele pe care nu le bănuiam, cu privire la această parte, petrecută la Montpellier, din viața multiplului și desorientantului personajiu.

Anume, în timpul din urmă, căutînd mai departe cărți caracteristice pentru secolul al XVI-lea, atenția mi-a fost reținută de o interesantă culegere de note asupra vicții sale, datorită unui însemnat medic elvețian din Basel, ajuns și profesor în orașul său de naștere, Felix Platter, a cărui lucrare autobiografică, tipărită de două ori, odată de Techter, 1840, a doua oară de H. Boos, la Lipsca (Hirzel), în 1878, a căpătat o formă germană clasică din partea lui Horst Kohl, care a cuprins-o în colecția „Voigtländers Quellenbücher”, vol. 59 (Lipsca, f an), supt titlul „Tagebuchblätter aus dem Jugendleben eines deutschen Arztes des 16. Jahrhunderts”.

Memoriile medicului elvețian cuprind, pe lângă multe amintiri de copilărie, în mare parte extrem de naive, și unele însemnări finale despre căsătoria lui, întreg jurnalul de student al lui Platter, care, ca și Iacob „de Marchetti”, ca și de l'Ecluse, a învățat la Montpellier.

Vedem acolo cursul învățăturilor, care începea în ziua de Sf. Luca — și, cînd profesorii zăboviau, elevii se găteau de grevă—, felul de viață obișnuit, avînd libertatea Renașterii, care nu se sfîia nici înaintea unei crime: certe, petreceri cu nobile „demoiselles” de acolo, velșe, cochete, meștere la „danțuri franceze” și capabile să fure mințile unui adolescent, aventuri, dintre care unele de-a dreptul odioase, ca furtul repetat de cadavre pentru disecție în cimitirul din margene al călugărilor, alternarea între *ad ambulandum* și *ad cadaverandum*, spectacolele, fioroase doar pentru noi, cei nedepriși cu asemenea cruzimi, ale osîndiților la moarte, căroră, după o nemiloasă practică medievală, așa de rară la noi, li se sfărmau pe roată mîni și picioare înainte de tăierea capului, ruperea cărnurilor cu cângile înroșite, arderea pentru eresie, baterea în trunchiul măslinilor d'împrejur a celor patru frînturi sîngeroase ale trupului omenesc. Nimic nu lipsește din ceia ce constituie mediul, așa de conservativ în bine și în rău, în bucurie și în ferință, al acestei lumi de provincie francesă.

Actorii acestei piese nu erau numai Francesi, din Nord sau

din Sud, Marani cu nume spaniole, catalane, cari, închinându-se Maicii Domnului, păstrau datina ebraică, ei și Germani din Germania, din Austria, cari-și lăsau soția francesă și mergeau să piară în lupta cu Turcii, Germani din Elveția cari se întorceau de la regele calvin al Navarei, în trupele căruia serviseră, Italieni mai puțini și cite un represintant al unor nații mai depărtate.

Pedelul, al cărui fiu a fost osîndit pentru omor și executat, fusese în Grecia, și unui Grec, dispărut după păcatul lui, i s'a întîmplat să comită un omor și să sufere, măcar din cauza lipsei lui, în efigie, rușinea tragerii pe roată.

Iată întăiu textul, în care și fără explicațiile care vor urma, se pot recunoaște personagiile:

28 September 1554... Desgleichen führte man ausgefüllte Kleider mit einer Maske in Gestalt eines Mannes auf dem Schlitten heren. Den legte man auch auf ein Kreuz und schlug ihm auch auf alle Glieder, wie man Einen rädert, und das war die Figur eines Griechen — den Namen hatte man daran geschrieben—, der zu Mompelier studiert hatte und ein wunderkuntreicher Fechter war. Er bekam daselbst eine Demoiselle Gillette d'Andrieu zur Ehe, die keinen guten Ruf hatte, doch ziemlich reich und schön war; die hatte eine so lange Nase, dass, wenn man sie bei den Tänzén, wie es Brauch ist, küssen wollte, und Einer eine ziemlich grosse Nase hatte, nicht wohl zu den Lippen, auf die man zu küssen pflegt, kommen konnte. Dieser Grieche ward, als er das Wasser abschlagen wollte, verspottet von einem Canonikus Pierre Santrafi, als hätte er mit seiner Frau Verkehr gehabt, worüber ihn der Grieche gleich erstochen hatte und davon gelaufen war. Er ward also in der Figur gerichtet. Sie blieb zu Mompellier, kam viel in das Haus des Rondelet, dem sie etwas verwandt war, zu den Tänzén. Als ich dort einmal mit ihr tanzte in Stiefeln und Sporen, als ich von Vendargis kam, blieb ich im „Dire deiri“ mit den Sporen an ihrem Rock hängen und fiel auf die Brust, darin noch etwelche Zelten (kleine Kuchen) verwahrte, die ich zu kleinen Stücken zerbrach, dass mir die Sinne schwanden und man mir aufhelfen musste¹.

Adecă, în traducere:

¹ Traducerea citată, pp. 106-7.

„De asemenea s'au adus niște haine umplute împreună cu cu o mască în chip de om pe o targă. L-au pus pe o cruce și i-au sfărâmat toate membrele, cum se trage unul pe roată, și figura era a unui Grec — numele era scris de-asupra —, care studiasc la Montpellier și era un minunat spadasin. Acolo se însurase cu o domnișoară Gilette d'Andrieu, care n'avea o reputație bună, dar era destul de bogată și frumoasă; avea un nas așa de lung încît, cînd voia s'o sărute cineva la danțuri, cum e obiceiul, și avea și acela un nas destul de mare, nu putea ajunge la buzele pe care se obișnuiește sărutarea. Acest Grec, cînd voia să se ude, a fost luat în batjocură de un canonic Pierre Santrafi, ca și cum ar fi avut a face cu nevasta lui, și îndată Grecul l-a și străpuns și a fugit. Deci a fost executat în efigie. Ea a rămas la Montpellier, venia dese ori în casa lui Rondelet, cu care era și ceva rudă, la danțuri. Cînd am jucat odată acolo cu dînsa, eu fiind în cizme și cu pinteni, la întoarcerea mea din Vendargis, m'am prins, la danțul „Dire deiri”, cu pintenii în rochia ei și i-am căzut pe piept, în care mai păstra niște mici prăjituri, pe care i le-am făcut fărîme, de mi-am pierdut firea și a trebuit să fiu ajutat”.

Dar Gilette d'Andrieu sau d'André e însăși soția lui Vasilikos, a cărui caricatură o avem astfel. Rondelet, la care vine să danțeze, era un profesor din Montpellier, de care studentul elvețian pomenește și aiurea în notele sale.

De l'Écluse vorbește de uciderea — este și amănuntul momentului trivial în care se afla asasinatul, asemenea cu acela în care, aici, e așezat Despot însuși —, dar la Saint-Germain, de către aventurierul spadasin, a unui oarecare Saint-Ravi, care ar fi fost „conseiller” „aux généraux de Montpellier”. Dar acesta e „canonicul „Santrafi” însuși. Și Saporta, garantul lui Despot, e pominit în notele zilnice ale studentului.

O ultimă observație. Cum a putut ajunge „Despot” la Montpellier? Se știe că anume manuscripte grecești din Escorial sînt de mîna lui Diassorinos, „domnul Doridei”, care era prietenul și tovarășul de rălăciri al tristului nostru erou. O ședere a acestuia din urmă la Madrid ar explica trecerea la Facultatea quasi-catalană din Sudul Franciei. Iar pentru pătrunderea Grecilor, a celor din Creta, în Spania lui Carol Quintul, care avea a face, în Italia, și cu stratioți greci, să amintim imigrarea acolo, prin această Italie, așa de strîns legată de rega-

tul spaniol, a marelui pictor grec, fixat la Toledo, Theotokopulo, un „Grec”, *Greco*, pentru Apuseni ca și cei tras pe roată în efigie la 28 Septembre 1554.

N. Iorga.

Documente musicale din vremea lui Cuza

Unirea Principatelor dunărene, Moldova și Muntenia, a impresionat puternic pe compozitorii musicali. Iată câteva lucrări inspirate de acest mare eveniment petrecut la Dunăre:

1. „Marșu de întronare compus și dedicat Înăltzimei sale Printzului Printzipatelor Unite Alessandro Ioan I-ii”, de Alessandro Taki Zisso” (București, Litogr. lui Georg Venrich, Han M. Ghika).

2. „Marche Moldo-valaque composée et dédiée à Son Altesse le Prince de Moldavie Alexandre Jean I à l’occasion de l’Union des Principautés” par Joseph Metz, maître de chapelle du 3-me régiment d’infanterie et de la cavallerie” (Lithogr. de G. Venrich, București).

3. „Marșu ceremonialu. Marche triomphale composée et dédiée à Son Altesse Sérénissime Alexandre Jean I-er, prince régnant des Principautés-Unies-Danubiennes” par Fr. Gackstatter” (Propriété de l’éditeur, Offenbach s. M. chez Jean André. Bukarest, chez A. Gebauer & Comp.).

4. „Quadrilul Unirei”, compus pentru piano-forte, de A. Flechtenmacher (proprietatea lui Th. Codrescu, Petrini et C-ie, Iassy Litogr. Buciumului Romanu).

5. „Marșu Unirii”, care pare-mi-se nu e terminal, a încercat să compună, sau numai a transcris, I. Ch. Hess. Caietul în care am găsit acest marș a aparținut Eufimiei Apostol, elevă a lui Hess.

*

De la Eduard Caudella, „violon solo de S. A. S. le prince régnant des principautés unies roumaines”, ni-a rămas „Le retour dans le pays natal, morceau pour le violon avec accompagnement de l’Orchestre ou du piano”, cu următoarea dedicație: „A S. A. S. la princesse Hélène, princesse régnante des principautés unies roumaines (propriété de l’auteur. Imprimerie de Breitkopf & Härtel à Leipzig)“.

*

La moartea lui Cuza-Vodă a compus „Marșul funebru” G. Scheletti (A. Gebauer, București. În deposit la Nebuneli & Co., Galatz; însă și în străinătate la Schott frères, Bruxelles; Hofmeister, Leipzig; Taborzky & C-ie, Pesta; A. Bösendorfer, Viena; F. Lucca, Milan).

*

Interesante de studiat sînt și unele deseme de pe coperti.
Anton Opreșcu.

Din corespondența lui Vaillant

de N. Corivan.

La Ministeriul de Afaceri Străine din Paris se află un interesant mănunchiu de documente din preajma Unirii, cuprinzând scrisori și memorii de ale emigranților români stabiliți la Paris, precum și diferite dări de samă de ale Francesilor, cari au vizitat Principatele, ori de ale acelorora, ca Vaillant, cari se stabiliseră în țară și îmbrățișaseră cu toată pasiunea sincerității chestia Românilor.

Este interesantă și cunoscută numai în parte activitatea acestui prieten al Românilor, care și-a arătat dragostea și simpatia lui pentru Țara-Românească prin rodnică și perseverentă muncă, pusă în serviciul cauzei românești¹.

Între aceste documente se găsesc și câteva scrisori de ale lui Vaillant, din Iași, adresate lui Walewski, din epoca premergătoare Unirii². În această epocă, plină de turburări și bogată în manifestări, Vaillant arată o rezervă, care, pe timp ce se apropie de actul Unirii, se transformă în înviersunată opoziție față de unele dorinți, ori mijloace de realizare ale Românilor. Astfel de la început el se declară contra unui prinț străin în Principate și aduce un întreg sistem de argumentări pentru combaterea realizării acestui desiderat.

Legăturile lui cu Grigore Sturza³, candidatul la domnie, și simpatia cu care-l recomandă lui Walewski, explică în parte această atitudine a lui Vaillant. Într'adevăr campania dusă de el prin publicarea unei broșuri⁴, prin care își dădea osteneala să câștige pe marii proprietari de partea lui Grigore Sturza, colaborarea de la „Constituționalul”, ziarul personal al lui Sturza, precum și decepția și neîncrederea față de mo-

¹ N. Iorga, *Istoria Literaturii românești în sec. XIX-lea*, vol. III, p. 80; *Istoria Românilor prin călători*, vol. III, p. 177; Sturza, *Acte și documente relative la Istoria Renașterii României*, vol. VII, p. 50; vol IX, p. 482.

² Ministeriul de Afaceri Străine, *Turcia, Memorii și Documente*, vol. 55.

³ N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol. III, p. 251; Sturza, *Acte și Doc.*, vol. VIII, p. 488.

⁴ Vaillant publicase broșura, „*Glasul poporului, glasul lui Dumnezeu*”. V. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. III, p. 175; Sturza, *Acte și Documente*, vol. VIII, p. 486.

dul cum s'a efectuat Unirea, arată că acum convingerile lui erau determinate într'un sens care nu coincidea cu acela al partidului naționaliștilor moldoveni¹.

În adevăr, tendința partidului național era, în afară de aceea a prințului străin, față de care se văzuse silit să renunțe, de a alege un unionist, care să nu fie în niciun caz Mihail ori Grigore Sturza. Dar Vaillant în această epocă era unul din cei mai stăruitori sprijinitori ai lui Grigore Sturza. Alegerea lui Cuza îl surprinse atât de mult încât și înaintă un memoriu, defavorabil în aprecieri, cu privire la situația rezultată din Unire, pe marginea căruia însă Walewski scrisese că imparțialitatea autorului e evidentă².

Intors de la Paris în toamna anului 1857, el se arată încă din scrisoarea de la 1 Decembre 1857 cîștigat pentru partida lui Grigore Sturza. De aici simpatia în susținerea lui, ca fiind cel mai demn candidat la Domnie și cel mai indicat sprijin strategic în realizarea planului de a menține Principatele în sfera de influență franceză. Cu ocazia acestei recomandări pe care o supune atenției Împăratului, se slujește de un tablou al situației politice din Moldova, a cărui ultimă soluție rămînea să fie beizadea Grigore. Astfel arată Moldova pradă corupției și jafului administrativ, veniturile Basarabiei scăzînd de la 36.000.000 piaștri la 3.000.000, și toate acestea datorită caimacamului Vogoridi³.

Candidați la Domnie în Muntenia îi arată a fi Știrbeiu, Bibescu, Ion și Alexandru Ghica⁴.

Pe Știrbeiu, de care o antipatie veche îl despărțise și care îi lăsase cele mai neplăcute impresii, îl arată ca un „homme raide, d'un esprit fort médiocre, pour ne pas dire obtus; n'a que la pratique d'un passé détestable et la vertu d'un travail; mais il est de ces piocheurs qui ne produisent rien”.

Pe Bibescu îl arată supt un aspect mai simpatie, dar îi reproșează caracterul frivol și ușurința cu care se lasă influențat. „Bibesco, homme souple et beau parleur, est d'un caractère

¹ Sturza, *ibid.*, vol. IX, p. 289.

² *Ibid.*, p. 301.

³ Scrisoarea lui Vaillant din 3/15 Mart 1858; Min. de Af. Str., *Turcia, Mem. și Doc.*, vol. 55, p. 327.

⁴ *Ibid.*, p. 328.

frivole qui, par amour de sa dame, se laisse aller trop facilement au faste et à la parade, au détriment des deniers de l'État avec lesquels il ne compte guère”.

Pentru Ion Ghica s'ar lăsa mai înduplecat, recunoscându-i calitățile, dar îi aduce imputarea că n'ar avea partizani decît în partidul exaltat al Goleștilor și Brătienilor. De altfel candidatura lui Ion Ghica i se pare acum și mai dificilă, prin plecarea lui Stratford. „Jean Ghica, homme sérieux dans ses rancunes, n'a plus guère de partisans que les plus exaltés depuis surtout que Lord Stratford n'est plus là pour le soutenir”.

Menționează și posibilitatea candidaturii lui Nicolae Golescu, pe care însă n'o prea crede serioasă, spunând: „de la bon-homme duquel il n'y a rien à attendre de sérieux”.

Dintre candidații în Muntenia sfârșește prin a recomanda pe Alexandru Ghica, prințul caimacam¹.

Față de candidații din Moldova, preferința lui este evidentă, de la început, pentru Grigore Sturza, pentru care chiar visează Unirea realizată în persoana lui, ceia ce îl desparte de naționalistii moldoveni. Pe cînd aceștia doriau Unirea supt un Domn din partidul lor, Vaillant preconiza tot Unirea, dar în persoana lui Grigore Sturza: „en cas d'union, j'affirmerais que l'âge et les talents de ce dernier (Gr. Sturza) lui méritent la préférence”.

Pe Mihai Sturza îl arată ca un om care aparține trecutului², iar pe Istrati, prea plecat Austriei³, cit de Cosadini, care ar reprezenta pe candidatul partidului democrat, el are același neajuns ca și Ion Ghica și N. Golescu, de a fi susținuți numai de partidul exaltaților, cari reprezintă nuanța extremistă⁴. Intre candidaturile reacționare, Știrbeiu-Mihai Sturza și cele extremiste, Golescu-Cosadini, arată că cele mai indicate sînt cele moderate,

¹ Vaillant în ultimul timp era un atașat al familiei Ghica, pentru care a și scris un mic studiu asupra lor: „Les Princes Ghica, hospodars de la Moldo-Valachie”, în care elogiază meritele și activitatea Ghiculeștilor.

² „...Michel Stourdza, malgré toute son habileté, ne laisse espérer au pays que la reprise et la continuation d'un passé dont on veut sortir.

³ Istrati est ce célèbre pamphlétaire anti-unioniste qui s'est tant escrimé pour l'Autriche et pour lequel l'Autriche fera voter les cent mille Juifs qu'elle a lancés sur la principauté.

⁴ Cosadini, coryphée du parti démocratique, est le Nicolas Golesco de la Moldavie.

a lui Alexandru Ghica în Muntenia și a lui Grigore Sturza în Moldova.

În scrisoarea din 12 Septembrie 1858, deci mai apropiată de actul Unirii, desacordul între el și naționaliști pare mai evident. Mai mult încă fie din cauză că nu a sesizat just situația politică, fie pentru a crea o atmosferă cât mai agreabilă lui Grigore Sturza, căutînd să învedereze lipsa de concentrare din partidul național, Vaillant arată pe Costachi Negri, Mavrogheni, Vasile Sturza ca separatiști și aliași cu Vogoridi, care la rîndul său susține pe Mihai Sturza, în timp ce Grigore Sturza ar reprezenta în persoana lui principiul Unirii. Tot odată scrisoarea aceasta conține o informație interesantă, care n'ar fi decît o anticipare a evenimentelor de la 24 Ianuar 1859, punînd în curent încă din Septembrie 1858 despre eventualele evenimente, care ar putea realiza Unirea în persoana alesului Moldovci. Astfel spre sfîrșitul scrisorii, vorbind despre emisarii din București veniți la Iași, spune că partidul național pentru a scăpa de Știrbeiu și Bibescu s'ar uni cu acel al lui Alexandru Ghica și ar alege, în speranța realizării Unirii, pe alesul Moldovei; „Des émissaires de Buckarest donnent même pour certain que pour échapper aux Știrbeiu et aux Bibesco le parti national valaque s'entendra avec celui du Prince Caimacam, Alexandre Ghika, à l'effet d'opérer l'union par leur vote en faveur de l'élu des Moldaves, espérant faire agréer cette opération pacifique de l'union pour un fait accompli”. Desideratul este pus supt o formă prin care ar cere asentimentul guvernului: „Si ce fait ne blessait point votre politique, il ne serait pas difficile de le réaliser. Il suffirait d'un mot à Mrs Place et Béclard”.

Situația din Moldova o arată ca fiind supusă unui sistem arbitrar, caimacamul oprînd orice manifestare publică, el care se arată un fidel sprijinitor al candidaturii lui Mihai Sturza. Mijloacele de constrîngere ale lui se exercită, în special, în noua orînduire pe care o face în personalul administrativ, unde pune numai partizani de-ai lui.

În legătură cu acestea, scrisoarea se termină cu protestarea contra numirii lui Millo ca președinte al Divanului, ceea ce ar fi desastros pentru asigurarea liberei manifestări a dorințelor Romînilor.

Tot din aceste scrisori se vedea că Vaillant întreţinea în aceste momente o corespondenţă relativ la evenimentele politice cu Thouvenel şi cu Ali-Paşa, informându-i despre incidentele acestea şi întreaga atmosferă politică, a cărei găsim ar reliefa contribuţia lui Vaillant în determinarea opiniei externe diplomatice relativ la noi.

Aff. Étrang., Mémoires et Documents, Turquie 55. Vaillant à Walewski, fol. 329-330.

Iassi, 18 septembre 1858.

Je vous ai trop souvent importuné par mes recours à votre générosité en faveur de la Roumanie, pour ne pas me faire un devoir de vous exprimer ma vive et profonde reconnaissance de tout ce que vous avez fait pour elle. Veuillez donc, je vous prie, en agréer la loyale et sincère expression avec cette bienveillance qui vous a fait accueillir mes différentes notes. En réalisant les vœux des Roumains vous avez semé en eux des germes civilisateurs qui fructifieront tôt, si l'Empereur, à qui ils doivent tout, sait leur faire sentir, plus même qu'il n'y sont portés, tout ce que la France est en droit d'exiger d'eux dans l'application des principes sur lesquels vont reposer désormais leurs institutions nouvelles. Car, il faut le dire, vicié par la sophistique du Phanar, tout boïar, grand ou petit, jeune ou vieux, est naturellement porté à détourner le sens des mots pour dénaturer le sens des choses; tellement que ce n'est pas moins à cet esprit faux qu'aux mauvais Princes, qui des meilleures lois font les pires, que le pays est redevable de tous ses malheurs séculaires.

Aujourd'hui même, au lieu de procéder logiquement selon la lettre des conférences, les meneurs de partis, ne tenant aucun compte du choix du Prince, se préparent à élire des députés connaissant moins les hommes que les livres. Les propagateurs de cette idée sont MMs. C. Négri, B. Stourdza, Ét. Cathardji, S. Moraïani, tous raliés au Caïmacam et aux Balche et tous séparatistes par le but qu'ils se proposent. Ce but est de faire adjuger la Principauté soit au plus riche en paroles, soit au plus riche en argent. Ceci par peur du Prince Grégoire Stourdza, dont ils redoutent la sévérité et la

justice et contre lequel ils s'évertuent en calomnies et en violences avec la même passion que les plus fougueux républicains contre la personne, le caractère et les actes de l'ex-président de la République. Mais il est à croire que le même esprit qui a porté le Président à l'Empire sous le nom de Napoléon III, portera également Mouchlis-Pacha à la Principauté de Moldavie sous son vrai nom de Stourdza III. Si V. Exc. pouvait inspirer cet esprit, l'union, utile peut-être aux vues de la France, mais assurément nécessaire à la force du pays, ne serait plus qu'une question de peu de temps. Des émissaires de Bucharest donnent même pour certain que, pour échapper aux Știrbeiu et aux Bibesco, le parti national valaque s'entendra avec celui du Prince Caïmacam, Alexandre Ghika, à l'effet d'opérer l'union par leur vote en faveur de l'élu des Moldaves, espérant faire agréer cette opération pacifique de l'Union pour un fait accompli ou, au moins, comme un témoignage éclatant des sympathies qu'ils vous ont vouées. Si ce fait ne blessait point votre politique, il ne serait pas difficile de le réaliser. Il suffirait d'un mot à Mrs. Place et Bécлар.

En Moldavie tout est sens dessus dessous, le Prince Caïmacam travaillant pour le prince Michel Stourdza, son beau-frère, renouvelle complètement le personal de l'administration et de la magistrature. Sans le moindre respect pour l'opinion publique il vient de porter à la présidence du Divan princier le sieur M. Millo et prépare au sieur Radoucano Rosetti une place dans la future Caïmacamie réglementaire. Or M. Millo est cet ex-ministre des Finances qui vient de laisser vide le trésor public et R. Rosetti est cet ex-ministre de la Justice que le feu prince G. Ghika, son beau-père, a chassé du service. Ces deux individus, d'accord avec M. N. Maurocordato, autre gendre du feu Prince, et qui est en instance auprès de vous, ne se sont jetés dans le parti du Caïmacam que pour arriver à dominer la magistrature à l'effet de spolier plus à leur aise la veuve et les orphelins de leur beau-père.

Bien que j'en aie écrit à M. de Thouvenel, à Aali-Pacha lui-même, j'ai jugé prudent de vous en instruire, afin qu'il soit fait toute opposition au maintien et à l'admission en si hautes fonctions d'hommes dont les méfaits, si enquête en justice

était faite, fixe la place aux salines ou aux bagnes, et, de même que l'honorable fils aimé du feu Prince Grégoire Ghika vous a conjuré de fermer l'oreille aux mensongères insinuations de Mr. Maurocordato, son beau-frère, je vous conjure de me prêter main forte contre les sieurs M. Millo et R. Rosetti, dont la pernicieuse influence est déjà cause de tous les retards que j'éprouve.

Agrérez, etc.

Signé : Vaillant,

mandataire de M-me la Princesse veuve Ghika et subrogé tuteur de ses enfants.

Aff. Étrang., Mémoires, Documents, Turquie, 55. Vaillant à Walewski, fol. 322-323.

Jassi, 1-er décembre 1857.

Veillez me pardonner si, de loin comme de près, je ne cesse de vous intéresser à la cause roumaine; mais, transporté soudainement de Paris à Iassi, pour les affaires de la succession de mon défunt ami le Prince Grégoire Ghika, et me retrouvant sur un terrain et dans un milieu qui me sont connus depuis vingt-huit ans, j'ai cru, dans le cas où les Roumains n'auraient plus à compter sur un Prince étranger, qu'il était sage de chercher dès à présent s'il n'y en aurait pas un parmi eux capable de répondre convenablement aux vues et aux intentions élevées de l'Empereur sur leur nouvel État.

Depuis trois semaines que je suis ici, je n'avais vu, au Divan et hors du Divan, que des jurisconsultes, des juristes, des avocats et, comme, en l'état des choses et pour le réformer, il faut concevoir, exécuter, diriger et commander avec plus de fermeté et d'énergie qu'aucun d'eux n'en saurait avoir, je désespérais, lorsqu'enfin ayant renoué connaissance avec le Prince Grégoire Stourdza, j'ai heureusement trouvé en lui toute l'étoffe qui en fait l'homme de la circonstance.

Fils cadet de ce Prince Michel Stourdza, présentement à Paris, et dont j'ai repoussé les avances, le Prince Grégoire Stourdza, général de division dans l'armée turke et chef d'état-major en Crimée, s'est mérité l'estime et les sympathies des princi-

paux chefs de notre armée. Ses propres sympathies pour la France et l'Empereur, son penchant pour la politique de S. M., son caractère ferme et énergique, son habitude du commandement, sa position de fortune et de naissance et enfin la vigueur de ses trente-six ans en font assurément le seul candidat sérieux, possible et digne en tous points de l'appui de l'Empereur.

Nul doute que de son coup d'oeil pénétrant S. M. ne le juge tel que je le dépeins et ne l'agrée comme il le mérite, le jour où il pourra se procurer l'honneur de lui être présenté.

Si vous voulez bien croire que mon patriotisme est mon seul guide vers le but, que je poursuis depuis de si longues années, de rattacher les pays roumains à la France, vous saurez dans votre haute sagesse tirer de ce renseignement tous les bons résultats qu'il semble assurer à notre politique en lui constituant dans les Principautés un appui stratégique, sur lequel elle puisse compter, en cas de ces grandes éventualités qui menacent à la fois la Turquie et l'Autriche.

Dans cet espoir je vous prie, etc.

Signé: Vaillant,

Aff. Étrang., Mémoires et Documents, Turquie, 35.

Jassi, 3/15 mars 1858.

Vaillant à Walewski, fol. 327-328.

Après avoir fait en 18 jours 1.400 lieues par 20° de froid pour apporter à S. M. l'Empereur l'expression la plus loyale du dévouement le plus intelligent de la Roumanie, je suis retombé à Jassi au milieu de l'anarchie la plus complète. La moralité la légalité, l'ordre en avaient disparu; ils avaient abandonné un gouvernement qui ne sait ni ne peut gouverner, parce que, plus occupé des intérêts de son ambition que de ceux du Pays, il ne songe et ne travaille qu'à se maintenir. Pour y parvenir il sème à pleines mains les deniers de l'État; aussi les revenus de la Bessarabie ont-ils baissé de 36.000.000 de piastres à 3.000.000; il délivre comme des indulgences, à qui en veut et à qui même n'en veut pas, des titres de boïarie; et il s'est fait ainsi plus de 3.000 partisans parmi les cabaretiers et les Juifs; il prétend régler prématurément des intérêts

dont le règlement n'appartient qu'aux prochaines conférences et ainsi il soulève les paysans contre les propriétaires. A Léova, propriété du défunt prince G. Ghika, je l'ai amené à rappeler les paysans à l'ordre, mais à Vasloui, propriété de la générale Shoubine, soeur du défunt, il s'applique à maintenir les hostilités.

En le voyant courir à la popularité par des voies si blâmables, tout boiar qui ne lui sait de Moldave que son surnom de Conaki ne se croit pas moins que lui capable d'être Prince. De là des vellétés ridicules dont s'emparent adroitement les partis extrêmes pour ridiculiser tout prétendant indigène. Mais ce ridicule dont ils s'efforcent de les couvrir, en en portant le nombre à dix-sept, n'est qu'une exagération qui a pour [résultat] d'envelopper dans ce nombre le seul prétendant sérieux dont le mérite les inquiète tant dans leur foi à l'inconnu, à l'impossible: ils soupirent après un Prince étranger.

Cette aspiration vers l'inconnu est un des traits caractéristiques de la nation. Elle résulte de la versatilité de son caractère. Ce que les Roumains connaissent, ils cessent bientôt de le priser. C'est ainsi que les hommes ne sont pour eux que des joujous. Ils ont désiré pour chef le Prince Louis Napoléon, les Maréchaux Pélissier et Bosquet. Eh bien, si ces célébrités eussent vécu au milieu d'eux, ils eussent bientôt porté leurs vues ailleurs. On dirait volontiers que Napoléon I-er s'adressait à eux quand il dit: „Il n'est point de grand homme pour son valet de chambre”. Je pourrais citer mille exemples à l'appui de cette manière de les juger; je me contenterai de vous affirmer que cette instabilité des choses dont aujourd'hui les bons esprits se plaignent et qu'ils attribuent à l'instabilité des Princes étaient pour eux naguère un bienfait, tant ils sont avides du nouveau, tant dans ce renouvellement incessant ils savaient trouver leurs intérêts. C'est pourquoi, pendant leurs sept années de séjour à Paris, leurs émigrés se sont toujours éloignés des gens qui les connaissaient et rapprochés au contraire de ceux qu'ils ne connaissaient pas, parce que, ne pouvant abuser les uns, ils ne désespèrent pas de séduire les autres. Et en effet c'est ainsi qu'ils sont parvenus à pousser plus d'un de nos écrivains jusqu'à la calomnie.

Sans doute, il est une double raison, morale et politique,

qui milite en faveur du Prince étranger, mais si le vœu de quelques bons esprits est sincère à cet égard, cette sincérité est loin d'être générale. La preuve c'est qu'ils ne lui veulent aucuns compagnons qui leur enlèveraient la direction judiciaire, militaire, administrative, qu'ils occupent si mal. Ils le voudraient isolé, pour s'escrimer autour de lui à le tromper et le séduire à qui mieux mieux, Or, ainsi isolé, un Prince étranger finirait assurément avec eux comme le Duc d'Anjou avec les Polonais; il les planterait là pour n'être pas mort-ue.

Dans cette prévision, n'est-il pas préférable de revenir aux indigènes, de chercher parmi eux le plus digne, ou, comme ils disent, le meilleur des pires? S'il en est ainsi, permettez-moi de vous peindre les quelques prétendants réellement sérieux des deux Principautés. Ce sont, en Valachie, Stirbeiu, Bibesco, Jean Ghika et le Prince Caïmacam, Alexandre Ghika et, en Moldavie, Michel Stourdza, Cosadini, Étienne Cathargi et Mouclis-Pacha, Prince Grégoire Stourdza.

Stirbeiu, homme roide, d'un esprit fort médiocre, pour ne pas dire obtus, n'a que la pratique d'un passé détestable et la vertu du travail, mais il est de ces piocheurs qui ne produisent rien. Bibesco, homme souple et beau parleur, est d'un caractère frivole, qui, par amour de sa dame, se laisse aller trop facilement au faste et à la parade, au détriment des deniers de l'État, avec lesquels il ne compte guère. Jean Ghika, homme sérieux dans ses rancunes, n'a plus guère de partisans que les plus exaltés, depuis surtout que Lord Stratford n'est plus là pour le soutenir. Peut-être penserait-on à lui substituer Nicolas Golesco, mais cet honorable gentleman est une sorte de Lafayette qui déjà depuis sept ans se laisse mener par les Bratiano et les Rosetti et de la bonhomie duquel il n'y a rien vraiment à attendre de sérieux.

Je suis convaincu que Mrs. de Talleyrand et Bécлар approuveront la vérité de ces esquisses et que M. Bécлар est à peu près, sinon complètement, revenu de l'opinion qu'il s'était faite de M. Stirbeiu. Il s'ensuit donc, si l'on tient avant tout à un honnête homme, que les antécédents du Caïmacam actuel de la Valachie le placent au dessus de tous ses concurrents.

En Moldavie l'ex-hospodar Michel Stourdza, malgré toute son habileté, ne laisse espérer au pays que la reprise et la

continuation d'un passé dont on veut sortir. Sans doute ses dix-huit ans de règne lui ont fait bien des partisans, parce qu'il a décerné bien des titres de boïarie, et son argent achèverait de lui assurer les suffrages. Mais ce vieillard, mené par sa femme, **soeur** du **Caïmacam** Vogoridès, n'ambitionne la Principauté que pour la laisser avec sa fortune à son plus jeune fils, au détriment des enfants de son premier lit, qui, loin d'avoir démérité de lui, lui font, au contraire honneur.

Étienne Cathargi, ancien ministre de la Justice et son chargé d'affaires, n'a guère de partisans que le Prince Michel, qui préférerait lui repasser tous les siens plutôt que de les voir aller à son fils, le Prince Grégoire Stourdza,

Istrati est ce célèbre pamphlétaire anti-unioniste qui s'est tant escrimé pour l'Autriche et pour lequel l'Autriche fera voter les cent mille Juifs qu'elle a lancés sur la principauté.

Cosadini, coryphée du parti démocratique, est le Nicolas Golesco de la Moldavie. De ces quatre prétendants un seul est sérieux: c'est le Prince Michel; d'où il suit, si on ne tient pas moins à l'honnêteté qu'au talent, que le Prince Grégoire Stourdza est assurément ce que disent tous les partis, *le meilleur des pires*. J'ai dit et écrit ce qu'il est; et je suis convaincu que M. Place ne peut être que de mon avis.

Si donc on tient, avant tout, à un honnête homme qui ait fait **ses preuves**, qui soit une réalité et non un mythe, je ne vois en Valachie que le Prince Caïmacam Alexandre Ghika; si à l'honnêteté on veut joindre la plus grande dose de mérite, des mérites réels, je ne vois en Moldavie que le Prince Grégoire Stourdza; et, en cas d'union, j'affirmerais que l'âge et les talents de ce dernier lui méritent la préférence.

Permettez-moi d'ajouter que, vu l'état des esprits, il serait peut-être fatal au pays, par respect pour son droit, de recourir au vote: surtout avec le mode d'élection qui a servi à la formation des divans ad-hoc, il n'en résulterait que des extrêmes, Michel Stourdza et Stirbeiu, ou Cozadini et Golesco.

Dans ma foi en votre sagesse, j'ose espérer que vous voudrez bien me pardonner pour une aussi longue lettre et croire qu'elle n'a d'autre but que de vous être agréable par la sincérité de ses renseignements.

Agréez, etc.

signé: Vaillant.

DĂRI DE SAMĂ

Protosinghel Chiril Dobre și Pamfil C. Georgian, *Mănăstirea Ciolanu din județul Buzău*, București 1930.

Broșura aceasta, închinată mănăstirii Ciolanu, cată a o pune în legătură cu Doamna Neaga, a lui Mihnea Turcul, a cărui a-mintire se păstrează încă în „cetățuia” ei, în casele și bisericile de la Cheia-Tisău, Cucuiata și Lapoș (fetele aruncate în puț ca să scape de Turci, poiana unde ea a fost ucisă), Rușavăț; copilul îngropat la Ciolanu poate fi primul Radu (așa se lămuresc îndoielile autorilor de la pagina 15; v. memoriul meu *Contribuții la istoria Munteniei în secolul al XVIII-lea*, An. Ac. Rom., seria II, XVIII, și Hurmuzaki, *Documente grecești*, I; de altfel la pagina 35 se dă numele tatălui ei, după Șt. Grecianu și D. Filitti: Vlaicu Clucerul din Rusuceni). Primul act privitor la Ciolanu e de la Matei Basarab, pomenind pe egumenul Averchie și pe „Gavril călugărul, nepotul lui Ciolan”; pp. 16-7. Altele urmează în carte. Mănăstirea rumeliotă, către care s'a făcut închinarea, e Dușco (Dussikon), nu „Dușca”; în ea se păstrau moaște care au fost aduse și la noi pe vreme de boală în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. De aceia la pagina 19, unde și „beiu” e rău cetit, e vorba de „capul”, nu de „cada” Sfântului Visarion (1763) (de altfel v. p. 42, nota 1, tot cu „cada”). La Ciolanu trăiau și călugări moldoveni (p. 20). Interesantă lista din 1815 a averii mănăstirii (p. 22). Lista altor acte, p. 28 și urm. Nu Chiajna, bunica lui, ci Ecaterina, mama, a fost regentă în primii ani ai lui Mihnea (v. p. 33). Se dă în facsimile privilegiul lui Matei din 22 Maiu 1753 și un pomelnic din secolul al XVIII-lea (pp. 38-9), actul lui Grigore Ghica din 1769 (p. 4), al lui Alexandru Ipsilanti din 1775 (p. 45; frumos chip al Sfântului Gheorghe ca inițială, lângă alte două podoabe, imitînd pe cele brîncovenești). Se reproduce și ușa de intrare, cu inscripția (p. 49), două frumoase ferești (pp. 66 și 67). Unele documente se dau și în anexe (p. 91 și urm.).

* * *

Dr. C. Pavel, *Contribuții la istoria Bihorului: Alexandru Roman (1826-1897), discurs comemorativ*, Beiuș 1927.

Meritusul profesor de la Beiuș prezintă viața modestă, dar

utilă, a profesorului Alexandru Roman, în legătură cu întreg trecutul Bihorului. Mai multe pagini despre voievozii bihoreni; se amintește clitoria lui Constantia Basarab la Tinod și copierea vechiului Octoih de protopopol Petru de acolo, în 1685 (p. 13). Vedem pe Roman traducînd cartea lui Bruce-White despre limbile romanice și literatura lor (p. 22, nota). E și istoria luptelor parlamentare românești prin anii 1860.

* * *

Gheron Netta, *Expansiunea economică a Austriei și explorările ei orientale*) (în publicațiile Institutului Economic Românesc), București, 1931.

Autorul începe cu încercările de Companii pentru Indii, pe vremea cînd Austriei stăpîniau Țerile-de-jos (după lucrarea lui Pollak-Parnau, din 1927), pentru a urma cu consecințele păcii de la Passarowitz—Pojarevač. Se întrebuițează cele mai recente publicații. Pentru partea privitoare la părțile noastre se oferă mai ales bogatul material din Hurmuzaki, VII și XIX. Capitolul V reia, și după studiul d-lui N. Docan, istoria călătoriilor comerciale austriece în părțile noastre, pentru a se ajunge la aceea, din 1782, a lui Brognard, care e redată, nemțește, în Apendicele documentar.

Această descriere de călătorie e întinsă și extrem de amănunțită, constituind un izvor de căpetenie pentru istorie, mai ales a Moldovei (în altă expunere și a unei părți din Orient în secolul al XVIII-lea). Nu odată însă apare compilația lesnicioasă. Observațiile cu privire la comerț (pp. 163-6) sînt însă originale și statisticile (p. 174 și urm.) trebuie să fie exacte (cf., pentru redactare, pp. 184-5). Totuși Brognard a călătorit pe Dunăre până la Galați, de unde mersese spre Turnul Roșu, p. 288 și urm.

Se adaugă știri diplomatice despre planul de sticlărie la noi al lui Kohany, în 1786, pp. 185-6. Pentru călătoria lui Spallanzani, menționată la pagina 188, a se vedea *Istoria Românilor prin călători*, Mihai-bciu de la p. 207 e Mihai Cantacuzino Șaitanoglu. Călătoria pe la noi începe la pagina 217. Sînt puține pagini. Alt raport, p. 220 și urm. (1786; până la Galați). Cîteva alte rapoarte ale aceluiași termină apendicele.

E adausă o hartă. Tabla de nume și lucruri e amănunțită.

* * *

Generalul R. Rosetti, *Correspondența generalului Iancu Ghica, 2 Aprilie 1877-8 Aprilie 1878* (în publicațiile „Așezămîntului Cultural Ion C. Brătianu), București 1930.

Această prețioasă culegere de scrisori ale generalului I. Ghica, fost agent la Constantinopol și Petersburg, se descinde cu o largă introducere. Ghica învățase la Fribourg, la Paris și la Geneva. Face și literatură. În doi ani, din locotent ajunge colonel (va fi și de două trei ori ministru de Războiu). Nu aflua la no. LVIII (cf. p. 11) dovada că Mihail Kogălniceanu a fost contra războiului. La pagina 21 (v. no. CII, nu CIII), dacă acesta vorbește lui Ghica de o lărgire a Dobrogii, în cas cînd se iea Basarabia, nu înseamnă că ministrul român se învoiește și, de altfel, el urmează instrucția Domnului (v. p. 21, nota 5), care considera pierderea ca inevitabilă. Interesantă destăinuirea în ce privește înlocuirea unei „Cărți verzi” cu alta, p. 24, nota 4.

Cea mai mare parte din material e inedită. În ea se înfățișează misiunea în Basarabia a lui Ghica (April 1877). Marele Duce Nicolae asigură pe trimes asupra intențiilor Austriei și insistă ca Domnul României să iasă, cu un ministru, înaintea Țarului la Ungheni (pp. 29-30, no. VI). Se laudă aierul franc al prințului rus, atitudinea lui loială (p. 30, no. VII). La 22 April Kogălniceanu se face a se teme de amenințările Austriei, de o invasie a Cerchesilor și refuză călătoria cerută a Domnului, pe lingă că ca ar speria pe Bucureșteni, abia liniștiți de faptul că n'a plecat nimeni. Cere cinci milioane, imediat, ca să mișcăm (p. 33, no. X).

O a doua depeșă în aceeași zi adaugă propunerea de a se neutralisa Calafatul, pentru a împiedeca invasiea turcă. A doua zi se anunță cererea de colaborare a Marelui Vizir și protestă contra trecerii Rușilor înainte de ratificarea convenției (pp. 34-5, no. XI). Țarul o anunțase lui Ghica în noaptea de 23 (no. următor). El cerea ratificare de guvern; pentru bani, să neargă Ghica la Petersburg; știri din Constantinopol au forțat trecerea (p. 36, no. XIV). Kogălniceanu află trecerea pe la Leova (p. 37, no. XV) și rechiziționarea vaselor românești (p. 41, no. XXII): explicația e că se oprește legătura între maluri (no. XXIII).

La 27 April Ghica lămurește că trecerea fusese grăbită de

frica unei încercări de mediație engleză și că Austria are mandat de a ocupa Bosnia (pp. 40-1, no. XXI)¹.

În April chiar, Ghica are ordin să meargă la Petersburg, pentru suma absolut necesară mersului curent al afacerilor, într'un timp cînd puțin era de așteptat de la imposibile, nimic de la vamă și tot așa de la creditul extern (pp. 52-3, no. XXXIV). Dar Gorceacov se ține la milionul care s'a dat, trimițînd pentru rest la miniștri de resort (pp. 54-5, no. XXXVII), cari se lasă greu (pp. 55-6, no. XXXVIII), Se hotără în consiliu presidat de Țar darea a trei milioane, în două rate (pp. 56-7, no. XL). La noi aceasta era privită ca un „avans” asupra răspăgubirilor (pp. 57-8, no. XLI). Se refusa cuprînderea în aceeașă sumă a cheltuielilor pe calea ferată (*ibid.*). V. și n-le următoare. I. Brătianu mersese la Chișinău și Kogălniceanu se pregătia s'o facă (p. 55, no. XXXVII). Gorceacov trimetea la Nelidov, aflător la Chișinău, pentru planul de colaborare propus încă înainte de 9 Maiu (p. 56, no. XXXIX).

Șederea la Petersburg e zugrăvită de Ghica într'o scrisoare plină de pătrundere și de talent (pp. 60-1, no. XLIV)². Se reproduce și înștiințarea lui Ghica (21 Maiu) că Țarul nu primește colaborația Romînilor (pp. 74-5, no. LII). O depeșă inedită (22 Maiu) dă ca motiv al refuzului teama, exprimată de Giers, ca o colaborare să nu compromită Rusia înaintea Puterilor și să nu provoace complicații europene (pp. 75-6, no. LIV). Statul-major ar admite-o, dar supt comanda Marelui Duce Nicolae (*ibid.*). Țarul îi dăduse lui Ghica cordonul Sf. Stanislav, nu al Sf. Ana (p. 71, no. L). Turcii îl „suspendaseră” cum se știe (v. și aici, p. 72). Înainte de a pleca, la sfîrșitul lunii, Ghica primia misiunea de a arăta Domnului României că Țarul regretă refuzul nostru de a ocupa Nicopole, degajînd pe generalul Krüdener (pp. 77-8, no. LIX). *Aceasta ar fi contrar a „ceia ce fusese stabilit verbal între Alteța Voastră și Marele Duce, cînd Impăratul era la [Ploști]”* (*ibid.*).

La începutul lui Iulie, generalul e la Zimnicea, atașat pe

¹ Se vede graba unor familii românești de a lua drumul Brașovului, ca pe vremuri (p. 47). Și aceste rînduri ale d-nei Ghica: „Ici l'on continue à se déchirer comme si l'ennemi n'était pas prêt à se jeter sur nous” (p. 53, no. XXXIV).

² Se vede din ea că o mătușă a lui (prin d-na Șubin de sigur) luase pe contele Solohub, poate nuvelistul. — Depeșa lui Kogălniceanu despre linia de conduită a României, p. 62 și urm., no. XLVII, e și în *Cartea Verde*.

lingă armatele rusești. Scrisorile către soție au acciași aleasă formă literară. El arată satisfacția lui Carol I-ju pentru comanda rusească dată lui (p. 81, no. LXII). De la început crede că Plevna nu poate fi luată cu asalt, dar vitejia soldaților români cari se aruncă asupra Griviței îl umple de mândrie: „jamais, jamais je ne me serais attendu à voir un déploiement d'héroïsme tel” (p. 85). Crede că Domnul s'a prea grăbit ordonând asaltul (p. 93). Conducerea e slabă, ofițerii viteji, fiind ignoranți (p. 94, no. LXIX). Marele Duce ar fi calificat acțiunea de „coup à la sourdine” (*ibid.*). Se teme că preedarea va zăbovi până în primăvară (p. 88, no. LXVI). Are visul de a vedea pe Osman capitulând inaintea lui Carol I-ju (p. 98). Păcat că a sosit Marele Duce! Gurco laudă cavaleria și artileria pușe supt ordinele sale (p. 101, no. LXXIII). România are mai multe muniții decît marea Rusie (p. 105).

Ghica refusă pe Brătianu și pe Domnul însuși, cari-i oferă Ministeriul de Războiu, și aceasta din cauza situației jalnice a Tesaurului (pp. 106-7, no. 76)¹. Afacerea de la Rahova nu-l încântă (p. 112): „Slăniceanu ăsta nu face cil cele patru potcoave ale unui cal” (*ibid.*). Totuși a ocupa *singuri* un loc în Turcia îi pare necesar (*ibid.*). Plevna ajunge o „a doua Troie” (p. 114)! Domnul a greșit dînd 10.000 de oameni lui Gurco la Etropol, atunci cînd ei erau de nevoie pentru apropiata ieșire a lui Osman (p. 118).

În Ianuar 1878 generalul e acum din nou la Petersburg, unde i se scrie că nu e vorba să se proclame regatul (p. 124, no. LXXXVI). Rapoartele lui, cunoscute, sînt reproduse aici, cu unele observații (în adevăr în notele mele, care nu erau destinate publicării, confuzii s'au putut ivi une ori între Ianuar și Februar; poate că și clasarea era greșită în Arhivele Ministeriului de Afaceri Străine). Kogălniceanu se apără, la 29 Mart, că ar fi fost pentru „o transacție în chestia Basarabiei” (p. 171, no. XLIX). Un răspuns asigurator al lui Jomini față de amenințările rusești, la 2 April (pp. 174-5, no. CLIV). Dacă, în April, Kogălniceanu se apără de a fi fost pentru trecerea Dunării, el o explică prin accia că știe invoiala de la Reichstadt cu privire la Basarabia (p. 177). Ghica refusă să comunice Rușilor asprele misive ale ministrului român (pp. 187-8,

¹ Aprecieri solidare ale soților Ghica asupra atitudinii „nebune” a liberalilor; p. 111.

n-le CLXVIII-XI). Kogălniceanu, strâns și de împrejurările din țară, refuză la 13 April (pp. 188-9, no. CLXX), dar Ghica nu se dă bătut (pp. 189-90, no. CLXXI): „nu trebuie exasperat colosul”; mai bine să fie rechemat. În sfârșit Kogălniceanu cedează (p. 190, no. CXXII; v. și no. următor, pentru propunerile lui Ghica). La București se așteaptă Brătianu pentru a decide, și cu voia lui modificările se primesc (p. 192). Gorceacov trimete pe Ghica la Giers; Ignatiev propune o suviță basarabeană în locul Dobrogii (pp. 194-5). Kogălniceanu răspunde că propunerea e „une mauvaise plaisanterie”, „une triste ironie”, că e „ridiculă” (p. 196, no. CLXXXIII).

* * *

Dan Simionescu, *Din istoria prescii românești: Republica Română, Paris 1851—Bruxelles 1853*, București 1931.

Publicația republicană a lui C. A. Rosetti, tipărită cu litere cirilice turnate anume la Paris, apoi la Bruxelles, și trimisă, în formatul ei minuscul, pe supt ascuns în țară, e obiectul unei amănunțite cercetări. Am avut — sau am încă — un exemplar din nl. de la Paris; dacă nu-l mai am, îl deține persoana nedelicată care și l-ar fi însușit. D. Dan Simionescu socotea exemplarul de la Academie ca unic. Analisa celor două broșuri e făcută foarte atent.

* * *

Rudolf Gassauer, *Monede vechi românești, inedite sau puțin cunoscute* (din „Anuarul Liceului Ștefan-cel-Mare din Suceava”), Suceava [1930].

Se prezintă de acest colecționar bucovinean o nouă formă a monedei lui „Ștefan al II-lea” (?), o monedă din aceeași epocă, una a lui Alexandru-cel-Bun cu *vulturul polon* (semn de vasalitate, deci înainte de „autocrație”), una pe care d. Gassauer nu i-ar atribui-o aceslui Domn, o monedă care se pare a fi a lui Iliș în calitate de coregent, una atribuită Domniei comune a aceluiași cu fratele lui, Ștefan, și falsificații din secolul al XVII-lea, pe lângă ciudate medalii austriece pentru Bucovina, cu inscripție românească.

* * *

Romulus Seișanu, *Take Ionescu, viața și opera sa*, București 1930.

Lucrarea d-lui Romulus Seișanu despre Take Ionescu se

sprijină în bună parte și pe un prețios material inedit: scrisori și, pe alocurea, chiar acte de Stat.

Ea capătă un interes deosebit și prin aceea că ni arată pe un tânăr Take Ionescu scriitor beletrist, în stilul artificial al epocii lui. Dar e absolut remarcabilă, și ca informație și ca idei și ca spirit de prevedere, visiunea celor ce vor fi la anul 3090. E atât de bună încît te întrebi dacă nu e o adaptare după un bun model frances.

Ilustrația e destul de bogată.

* * *

Ion Diaconu, *Ținutul Vrancei: etnografie, folklor, dialectologie*, I, București 1930.

Foarte frumoasă și adîncită monografia d-lui I. Diaconu asupra Vrancei.

Se începe cu o introducere geografică, istorică și bibliografică, ea însăși o foarte bună lucrare. Se precisează hotarele Vrancei (p. XVII, nota: descrierea lui Ingigian nu e tipărită de N. Iorga). Se dă aspectul locuințelor și felul de viață al Vrincenilor.

Urmează materialul de poezie populară. Multe variante ale „Mioriței”, răsărită pe aceste plaiuri (și cu am tipărit undeva măcar o variantă). E vorba și de drumul prin Tulova, de apa Cernelia (p. 19). Unul din ciobani apare ca Brețcan (p. 36); în altă versiune e și un Săcelean (p. 40). Une ori frumoase adause poetice ca:

Sfîntă negură,

Ieși mai lată 'n frunte,

Și cuprinzi la munte (cf. și p. 122).

Sînt nu mai puțin de nouăzeci și una de forme. Și note istorice interesante (Conachi, Cuza, Carol I-ii, p. 94 și urm.). Urmează „Ghișă Călmăuță” (luptă cu Lotreanu, p. 170 și urm.), „Badiul”, „Corbea”, „Georgiș”, Cîntecul soarelui, Iorgovan, Mihul, Tănislav, etc. Curios cîntecul Pașei și al Crivățului.

* * *

R. Rosetti, *Evoluția mijloacelor și a chipului de făptuire a războiului de la moartea lui Ștefan-cel-Mare pînă la cea a lui Matei Basarab*, II, *Organisarea* (din „Mem. Ac. Romîne”, XI, 9), București 1930.

D. general R. Rosetti pune dezvoltarea aşezămintelor militare în legătură cu însuşi mersul societăţii. Se vorbeşte pe larg de tocuirea mercenarilor (p. 6 şi urm.). Izvoarele sînt despoiate cu cea mai scrupuloasă atenţie, până la ultimul fapt mărunţ. Menţiunea „Bulgarilor” (li se zicea la noi numai „Sîrb”) într-un act de la 1526 (v. p. 7, nota 5) arată falsitatea lui. Se ajunge a se da până şi socoteala lefilor (p. 9, nota 1). De la pagina 10 înainte „breslele privilegiate”. Fuga curtenilor din cauza sarcinilor prea grele: trec la satele domneşti sau boiereşti (p. 11, nota 5). O influenţă ruscască e greu de admis (pp. 12-3): raporturile noastre cu Mescovia erau ca şi neexistente. Generalul Rosetti are dreptate osebînd pe copiii de casă de paji (pp. 11-2). La pagina 14 nu „iconoglanii”, ci „icioglanii”. *Se semnaleză actul, unic, din 1437, care cuprinde o danie viageră* (în Moldova; p. 14). Se trece, cu aceeaşi strictă metodă, la organizarea propriu-zisă. În deosebi interesant e ce se spune despre steaguri, p. 19 şi urm. O foarte utilă listă de efective la pagina 31.

*
BCU Cluj / Central * University Library Cluj

Andrei Rădulescu, *Juristul Andronache Donici* (din „Mem. Ac. Romîne”, XI, 8), Bucureşti 1930.

Multe lucruri nouă în această biografie. De mare interes scrisoarea de scuse pe care Andronachi Donici, trimis la capuchehaiehicul din Constantinopol, o scrie tatălui său (p. 3). Tot aşa accia din 1793, în care arată socrului, Darie Donici (numele — cf., p. 2, nota 1 —, vine din Done, cunoscut), situaţia materială grea în care se găseşte. Se poate ca Donici să fi avut un rol important în alcătuirea proiectului de Constituţie din 1822. Data de naştere ar fi 1760-5, a morţii e: 4 Noiembrie 1829 (pp. 20-1). La pagina 21 Cănanău, nu Cănanău.

N. Iorga.

C R O N I C Ă

Al doilea volum din memoriile răposatului dr. C. D. Seve-reanu, *Din amintirile mele (1853-1929)*, Bucureşti 1930, cuprinde mai mult material anecdotic, adesea dubios, prezentat fără ordine. Expresiile sînt une ori dure.

După un ms. din 1830 d. Mihail Gr. Poşluşnicu publică, la Botoşani, textul Irozilor (*Irozii sau Vicleimul, mister al Naşterii Domnului*).

În *Clujul Medical*, no. 7, d. V. Bologa arată opera îndeplinită la Universitatea clujeană de profesorul de la Lyon, Jules Guiart.

Cu d. Alex. Lenghel, d. Bologa studiază în acelaşi număr folklore medical românesc (tratamente, metode).

În *Archeion*, XII (1930), 2, tot d-şa arată că nu ne putem sprijini pentru studiul limbii dacice nici pe numele de plante din Dioscoride. Analisa critică a transmisiunii prin manuscrise o arată.

În articolul său *Păstoritul şi Vrancea*, din „Graniu şi Sulfel”, (Bucureşti 1930), d. Ion Diaconu deschide şi multe probleme istorice. Se fixează drumul transhumanţei. Se răspinge, cu dreptate, ideia unei colonisări din Ardeal (p. 7, nota). Nu poate fi nicio „ciudă a istoricilor şi a documentelor” (p. 8, nota). Şi mi se pare că definiţia atacată acolo, şi cu o neexplicabilă nervositate, e chiar a mea, care aveam dreptul să fiu înţeles. Şi filologic şi istoric, zugrăvirea vieţii păstoreşti vrâncene (cu figuri) e foarte interesantă.

În broşura sa „Legitime” und „illegitime” *Geschichtsschreibung*” (München-Berlin, 1930), d. Wilhelm Mommsen reduce la adevărata lor valoare fabricatele istorico-romantice ale lui Emil Ludvig. Cităm: „Ştiinţa istorică îşi dă sama azi, fără îndoială, că trebuie să fie mai mult decât o specialitate ştiinţifică, ci că are de îndeplinit o funcţie naţională” (pp. 20-1).

D. Gheorghe Cimpoiu publică în „Buletinul U. D. R.”, I, 2, un studiu *Din istoricul Reşiţei*, în care sînt şi note de preistorie (cu multe figuri). Şi restul e foarte bine presintat. Se semnalează frecvenţa rădăcinii „boe” în aceste Ținuturi (cf. şi numele *Costobocilor*). Cea mai mare parte din cercelare priveşte epoca austriacă.

Curioase note, de d. P. E. Mihăescu, despre fumatul la noi în *Buletinul cultivării și fermentării tutunului*, XIX, 4, p. 52, și urm. Multe și bune planșe, dintre care e interesantă aceea cu Țiganii ursari după ediția francesă, din 1828, a lui Wilkinson (p. 541). Autorul se arată perfect inițiat în Istoria Românilor.

Generalul R. Rosetti publică în colecția „Așezămintului cultural Ion C. Brătianu” (București 1929) *Jurnalul de operațiuni al diviziei de infanterie de rezervă, 23 Iulie 1877-29 Iulie 1878*. Bună introducere asupra colonelului Cerechez, comandantul Diviziei (i se zicea: Christodulo, nu Cristodor). Autorul lucrării e ofițerul Temistocle Balanu. Prețioase note întovărășesc textul. Predarea lui Osman-Pașa în minile colonelului Cerechez, care pune de pază soldați din regimentul 3 de linie, p. 113. Se semnalează și la Ministeriul de Războiu vandalica distrugere a actelor istorice, orînduită de niște oameni complecțidioți, ca și primarii, prefectii cari au făcut același lucru.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În „Buletinul Academiei de înalte studii agronomice din Cluj”, I, (Cluj, 1930), d. T. Poruciuc publică un studiu despre „regiunile naturale ale României în general și la Răsărit de Prut în particular”. O bună definiție a „Codrului”, care nu e numai pădure (p. 80). Multă poezie și destule cuvinte rare („jelită”, vînt moale, „sfarog”, „vînt de vară”, „zănoagă”, „zapodină”; p. 93). Sînt și pagini de antologie. Incercarea (pp. 83-4) de a reduce vechea viață istorică la formele geografice nu corespunde. Bizară etimologia Basarabiei (p. 119, nota 1).

D. N. Petrașcu publică un foarte frumos album *N. Grigorescu* (București 1930) (și planșe în colorii), cu o introducere biografică. Picturile de la Barbizon, apoi casa la Vitré, peisagii vrednice de Corot, un auto-portret apar acum întâiaș dată. Foarte multe reproduceri cu totul nouă (Interior de țară, Amatorul de tablouri, Napolitanul — acestea două din epoca apuseană —, multe portrete, Croitorul de țară, Posada, Laic de Țigani, Cort țigănesc scara, Terance torcînd, Hora la țară, Țiganca de la Ghergani, Ciobanul pe valea Doftanei, Carica-

tura lui V. A. Urechiă și a lui Bernath). Două tablouri, nereproduse, ale lui Grigorescu sînt la mine.

În *Țara Birsei*, III. 1, o lecție a d-lui Sextil Pușcariu despre „Linguistica modernă și evoluția ei”. Se semnalcază noua direcție psihologică (Jespersen, Schuchardt): „omul nu e numai laringe, ci mai ales cap; el nu e servitorul limbii, ci creatorul ei”; tendința socială (Bréal, Meillet). D. Aurel A. Murășianu vorbește despre relațiile dintre Romîni și Unguri în 1865-6. Note despre poetul St. O. Iosif, de C. Lacea. Despre „Gh Bariș ca îndrumător literar” d. Iuliu Jura.

D. Liviu Marian editează, cu lămuriri, nuvela *Domnia Ar-năului* a lui Alexandru Hasdeu (Chișinău, 1930).

În *Inceputurile medicinei științifice românești*, d. dr. Valeriu I. Bologa încearcă, și nu fără succes, o operă de sintesă, al cărui ceas a venit. Se relevă rolul celor „vre-o treizeci” de medici romîni din Pind, între cari numără pe cei doi Caracaș, pe Darvari și pe Nicolide, chiar, în parte, pe Filiti (alții la pagina 16, nota 2). Știri nouă pentru epoca lui Czihak se icau din *Medizinischer Almanach*. Bună bibliografie și tablă a numelor. Ilustrații.

D. C. Turtureanu traduce *Lupla pentru drept* a lui Ihering (Iași 1930). Bună introducere.

D. Andreades se ocupă de „Economicele” atribuite lui Aristotele în *Economia Politică Contemporanea*, Omagiu lui Camillo Supino, II (Padova, 1930).

Știri noi despre Chateaubriand în frumoasa lucrare a d-lui E. Beau de Loménie, *Les demeures de Chateaubriand* (Paris, f. an). Se vede că marele scriitor a exagerat întunecata goliciune a castelului părintesc. Lămuriri asupra surorilor lui. Șederea la Londra e presintată larg.

Un conspect al bisericilor eparhiei Hotinului în *Episcopia Hotinului, Anuar*, Chișinău 1929.

A apărut întâiul volum din „Bibliografia internațională a științelor istorice”, publicată de comitetul internațional (*International bibliography of historical sciences*; 1939). Colaboratorul român, d. Crăciun, apare ca „Joachim Grăciunu” (*sic*), (p. XV).

*

D. Vasile Bichijean dă al doilea volum din traducerea *Statului lui Platon* (Bistrița, 1930). Forma e ușoară. Un bun resumat precede textul. El e cu atât mai necesar, cu cât, trebuie s'o spunem, forma „sofistică” a dialogului platonician a ajuns cu totul străină obișnuinții noastre de expunere coerentă, neîntreruptă prin întrebări și răspunsuri și străină de artificii îndrumării prin comparații adesea copilărești.

*

În *Milcovia*, I, 2, d. Al. Arbore adună știri din călătoriile străini despre Focșani (și acelea ale unui Ceh, din 1856, Emanuel Solomon, dat în traducere de d-ra Margareta Ștefănescu, în *Arhiva* din Iași, 1929, no. 2). Se stabilește că numele de Focșani (urmașii lui Focșa, diminutiv din Foca) era în us încă de la 1644. D. George Tatulescu studiază satul de moșteni Dumitrești, din județul Rîmnicul-Sărat. O notă a d-lui Ion N. Gane despre „primele lipăritari rîmnice”. Folklorul din același județ al Rîmnicului-Sărat (de d. Em. Diaconu, bibliografie tuturor culegerilor cuprinzând aceste bucăți). D. Aurel V. Sava dă știri despre moșia Cîmpurile.

*

Ca întâie broșură a „Institutului de arheologie olteană”, d. Gr. Florescu publică un studiu despre „Castrul roman de la Răcari-Dolj” (Craiova, 1931). Se reproduce sfârșimăturile unei statui a Împăratului Heliogabal. pp. 21-2.

*

Critici întemeiate ale metodei „democratice” în prezentarea Istoriei Franței se cuprind în revista *Cahiers du Cercle Fustel de Coulanges*, publicate de d. Georges Cauteccor. De remarcat mai ales articolele, atât de juste, contra concepției revoluționare, ale d-lui P. Heinrich.

*

Cîteva pagini despre islamism în broșura d-lui C. Rudnean, *Religia islamică* (Oravița, 1931).

*

În *Arhivele Basarabiei*, II, 4 (1930), d. T. G. Bulat se ocupă de situația proprietății în Ținutul Hotinului după dispariția dominației turcești, așa cum rezultă din actele basarabene reproduse (mențiune de documente mai vechi). D. Const. N. Tomescu dă noi acte privitoare la Mitropolitul Gavriil Bănulescu. Urmează o pastorală a lui Iacov de Huși (1752). Note despre Cetatea-Albă de d. Gr. Avachiian. O corespondență a Mitropolitului bucovinean, Eugeniu Haeman, cu arhiepiscopul Basarabiei. În actele de la urmă, mențiunea în 1732 a zugravului moldovean Mihuleț și a uricariului Dimitrie Mustea (p. 479, no. II).

*

D. Dum. Z. Furnică publică o bogată colecție de *Documente privilegiate la comerțul românesc (1473-1868)*, București 1931. În cea mai mare parte sînt acte și scrisori din Arhivele Casei Hagi Constantin Pop de la Sibiu (și facsimile numeroase). De notat no. I, un privilegiu al lui Mateiaș Corvinul pentru călugări din Cozia cari trec în Ardeal (1473). Urmează acela, cu conținut analog, al regelui Ludovic al II-lea (1517). Se reproduce, pentru secolul al XVI-lea, și traducerea de documente turcești făcute pentru Academia Română. Tabla e foarte amănunțită (nume și lucruri). — „Călătoria lui Zenovie Hagi Costandin Pop” s'a tras și deosebit.

•

Studiile economico-politice (1890-1930), pe care le publică d. A. C. Cuza (București 1930), cuprind cîteva cercetări adîncite pe care autorul le-a făcut la sfîrșitul veacului trecut. Prefața are un caracter antisemit polemic. Partea citațiilor în sprijin e covîrșitoare. Bună tablă alfabetică.

•

În *Anuariul Graficei Romine* de la Craiova, N. Iorga pre-sintă ilustrații din vremea războiului pentru Independență. O notă a d-lui I. Bianu despre tipăriturile lui Coresi. Cartea despre pitorescul României pe care o dorește d. Ion Dongorozi (p. 95) există: e *La Roumanie Pittoresque a mea*. Considerații asupra lui Ioan Eliade de d. D. Tomescu.

•

Profesorul Helge Almqvist a început la Upsala publicarea unei noi istorii universale, scrisă de deosebiți autori, la 1927.

•

În volumul III, din Operele lui Stephan Ludwig Roth, editate de d. Otto Folberth (*Der Kampf, Die Mediascher Zeit*, Sibiu 1920), multe scrisori care încep de la 1821 și (p. 180 și urm.): o scrisoare de nouă împărțire a Istoriei Ardealului.

D. Al. P. Arbore publică în *Analele Dobrogei*, XI (1930), *Noi informațiuni etnografice, istorice și statistice asupra Dobrogei și a regiunilor basarabene în vecinătatea Dunărei*. Se resumă noile publicații asupra subiectului și se adaugă o bogată bibliografie. Se vede că și Bruniati, în 1880 (*Nuova Antologia*, XIX), îi credea pe Găgăuși urmași ai vechilor Greci (v. Arbore, p. 93).

În articolul d-lui Kasten Rönnow din *Le Monde Oriental* din Upsala, 1929, 1-3, p. 159, se arată că „scopul celor mai multe jertfe vedice stă în aceea că procură sacrificatorului oarecare puteri și capacități. El le capătă luînd în sine carnea jertfei, turtele jertfei ș. a. m. d. și prin aceasta e ridicat pe o mai înaltă treaptă de existență și participă la viața zeilor”. Jertfa umană vine în primul rînd.

În *Analele Banatului*, III, Iulie-Septembrie 1930, biografia lui Atanasie Marian Marianescu. Urmează studiul despre colonisările în Banat. Note după arhivele de parohii.

D. Al. Procopovici publică, la Cernăuți (1930) un *Mic tratat de lingvistică generală*, util și pentru istoric.

În *Adevărul literar și artistic*, IX, 524, d. Gh. Baiulescu publică niște bucăți în prosă, uitate, ale lui Gr. Alexandrescu.

D. Virgil Tempeanu publică o a treia ediție, bine ilustrată, din *Istoria pedagogiei* (Craiova [1930]).

Note sociale folositoare în broșura d-lui Victor Mițăescu, *Istoricul mișcărilor muncitorești din portul Brăila*, Brăila 1930. Sînt și părți privitoare la un trecut mai depărtat. E vorba de ciurari, de podvodaci (nu podvodari, deci) sau bănăceri (p. 10), tăvălucari (p. 29).

Societatea de miine, VII, 23-1, publică o limpede conferință a d-lui Sextil Pușcariu despre Dinicu Golescu.

În *Calendarul bisericesc* pe 1931, din Chișinău, pe lângă mențiunea discursului la nunta domniței Maria Lupu, notat în alt număr din această revistă, o carte de blăstăm a Mitropolitului Veniamin, acte domnești din 1610 și 1799, o scrisoare, din Chișinău, a Mitropolitului muntean exilat, Grigorie (a tradus interpretarea Psaltirii de Teodoret și lucrează la Tilcul lui Teofilact) și una a lui Poteca, închinarea mănăstirii Todireni (Burdujeni) la Atos.

Colecția de Istorie universală a d-lui G. Glotz dă o Istorie Romană până la 133 a. Chr., de d. Ettore Pais. La pagina 11 se încearcă apărarea lui Tit Liviu contra incomparabilului Polibi (un retor față de un om de Stat, v. și p. 396 și urm.). Se vede că sistemul lui Polibi de a urmări cauzele a fost adoptat de istoricul Sempronius Asellio, de la care, din nenorocire, n'avem decât semnificativul pasagiu pe care-l citează Aulu-Geliu (v. p. 12). Toată caracterizarea izvoarelor istoriei Romei e de un deosebit interes. Regii sînt tratați răpede. Se acordă un larg loc luptelor Romei primitive cu vecinii. Se apasă și asupra dezvoltării instituțiilor.

În *Arhiva pentru știința și reforma socială*, IX, 1-3, un studiu al d-lui D. Gusti despre „Problema federației Statelor europene”, cu o bibliografie de d. Romul Cotariu. D. Henri H. Stahl continuă prețioasele sale studii asupra răzeșiei din Nereju (Vrancea). Interesantă formula „om de rădăcină” (p. 204).

D. G. T. Niculescu-Varone publică într-o broșură *Alte jocuri românești necunoscute, Noi contribuții la folclorul nostru coreografic* (București 1931). Și multe versuri populare. Unele adausuri „istorice” puteau lipsi.

Foarte bună ediția „Scrierilor politice” ale lui Eminescu de d. D. Murărașu, în colecția „Clasicilor români comentați”. Introducerea e bine informată și bibliografia bogată. Se începe cu articolele publicate în *Federațiunea* de la Pesta la 1870 (as-

pră judecală a limbii ungurești, p. 20). Admirabilă scrisoarea către Dimitrie Brălianu după serbarea de la Putna, pp. 38-9. Apoi o săritură de patru ani, până în 1876, când apare *Influența austriacă*; avem acuma un istoric. O dovedește și articolul despre Grigore-Vodă Ghica în *Curierul de Iași*, apoi cel despre răpirea Bucovinei. Ca istoric prețuiaște el și pe Bălcescu, în *Timpul* din 1877. Splendidă apărare a vechilor boieri, p. 119 și urm.

In revista *Raze de lumină*, III, 1, note despre schitul Nă-măești, cu documente din secolul al XIX-lea, de păr. Ioan Rău-tescu.

In *Centenarul renașterii armatei române (1830-1930)*, d. locotenent-colonel V. Nădejde dă pentru această epocă — nu atât și pentru cea precedentă — o compilație în adevăr folositoare supt raportul pur militar. Autorul nu cunoaște cele două volume de Documente Știrbei ale mele, nici Istoria Domniei acestuia. Pentru războiul din 1877-8, nu se poate cita N. D. Popescu, abia Gr. Tocilescu. Lucrarea comemorativă pe care am consacrat-o acestui războiu, cu notele atașărilor militare străini, a scăpat și ea atenției autorului.

In *Analele Academiei Române*, partea administrativă, L, p. 32, se semnalează intrarea în colecții a *Triodului-Penticostariu* din 1550, complet, și a unui *Sbornic* complet din 1580.

In *Comptes-Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, Iulie-Septembre 1930, abatele Breuil prezintă de-semnuri curioase de animale (vacii, cerbi, țapi, urși — unul greu rănit — și lupi din caverna Trois Frères (Ariège).

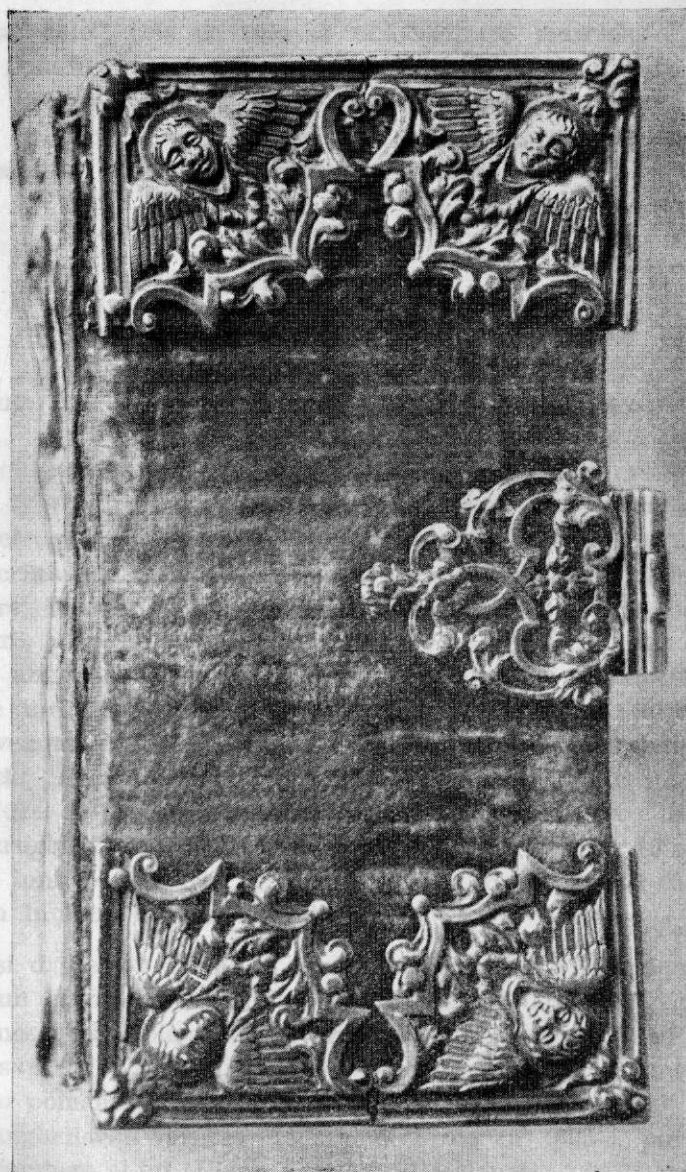
Din noua lucrare a d-lui Albert Mathiez, *Girondins et Montagnards*, e de cetit mai ales frumoasa paralelă între Robespierre și Vergniaud. O aspră critică a persoanei și politicei lui Danton. Venalitatea lui Mirabeau, p. 267. Danton însuși cerea banii ca să scape familia regală, pp. 171-2.

N. Iorga.

...a clădirilor în Suceava și în Iași, pe în 1830-40 în
...la Cluj și în Colăteu, care se învârt

...pe care în 1894 s-a încheiat Păzirea
...în fața și în fața deșeurilor, în fața în parlament
...în fața și în fața deșeurilor și în fața
...în fața și în fața deșeurilor și în fața

3 I, p. 512), e de sigur aceasta.

Filip Moldoveanul din 1648, e încă ne recunoscut. Să nu

¹ V. articolul citat în „Memoriile Academiei” pe 1937.

REVISTA DE LA

El objeto de esta revista es dar a conocer a los lectores de la Revista los trabajos realizados en el campo de la Física, el Estado de la ciencia en sus distintas ramas, y en particular en las ramas de la Física experimental, y en especial en las ramas de la Física matemática y de la Física teórica.

Esta revista se publica el día 15 de cada mes.

